

**II Міжнародна науково-
практична конференція**

**II International scientific
and practical conference**

24 листопада 2025 р.
м. Чернігів, Україна

November 24, 2025
Chernihiv, Ukraine

**Наука та освіта як фактори
соціально-економічного розвитку**

**Science and education as factors of
socio-economic development**

II Міжнародна
науково-практична
конференція

Наука та освіта як фактори соціально- економічного розвитку

Матеріали

24 листопада 2025 р.

м. Чернігів, Україна

II International
scientific and practical
conference

Science and education as factors of socio-economic development

Proceedings

November 24, 2025

Chernihiv, Ukraine

Наука та освіта як фактори соціально-економічного розвитку : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (м. Чернігів, 24 листопада 2025 р.). Research Europe, 2025. 76 с.

До збірника ввійшли матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Наука та освіта як фактори соціально-економічного розвитку”, яка відбулася 24 листопада 2025 року. Збірник розрахований на науковців, освітян, студентів, державних службовців, представників бізнесу та широку громадськість.

Робочі мови конференції: українська та англійська.

Матеріали конференції опубліковані мовою оригіналу та в обсязі, наданому авторами. Збірник відформатовано та підготовлено до публікації в уніфікованому стилі без змін змісту окремих тез доповідей. Автори несуть повну відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат, статистичних даних, галузевої термінології та іншої інформації, поданої в їхніх матеріалах.

Відповідно до Закону України “Про авторське право і суміжні права”, при використанні наукових ідей та матеріалів цього збірника, посилання на авторів і видання є обов’язковим.

**Research
Europe.org**

IHRC INTERNATIONAL
HUMANITARIAN
RESEARCH CENTER

© Міжнародний гуманітарний
дослідницький центр, 2025
© Research Europe, 2025

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251124>

Science and education as factors of socio-economic development : proceedings of the II International scientific and practical conference / International Humanitarian Research Center (Chernihiv, 2025, November 24). Research Europe, 2025. 76 p.

The collection includes the proceedings of the II International scientific and practical conference “Science and education as factors of socio-economic development”, which took place on 24 November 2025. This collection is intended for scientists, educators, students, government officials, business representatives, and the general public.

Working languages of the conference: Ukrainian and English.

The conference proceedings are published in the original language and as submitted by the authors. The collection has been formatted and prepared for publication in a unified style, without altering the content of individual contributions. The authors are fully responsible for the accuracy of the facts, proper names, quotations, statistical data, industry terminology, and other information presented in their materials.

According to the Ukrainian Law on Copyright and Related Rights, proper citation of the authors is required when using any scientific ideas or materials from this collection.

**Research
Europe.org**

IHRC INTERNATIONAL
HUMANITARIAN
RESEARCH CENTER

© International Humanitarian
Research Center, 2025
© Research Europe, 2025

Official website: researcheurope.org

ЗМІСТ

.....

TABLE OF CONTENTS

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

.....

SECTION 1. THEORY AND TEACHING METHODS

Борова В. Є.

Формування у дітей старшого дошкільного віку
поняття «звук» у процесі педагогічного коригування
звукової культури мовлення. 9

Халимоненко В. Ю.

Роль інтеграції мистецтва в освітній процес для
розвитку естетичного смаку учнів початкової школи. 12

СЕКЦІЯ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ В ОСВІТІ

.....

SECTION 2. INFORMATION TECHNOLOGIES

AND INNOVATIVE METHODS IN EDUCATION

Данилюк І. М.

Інтеграція сучасних інструментів аналізу коду
в навчальний процес з програмування на С. 16

Лєдок М. В.

Впровадження цифрових технологій
у систему сучасної освіти. 19

СЕКЦІЯ 3. ВИЩА ОСВІТА

.....

SECTION 3. HIGHER EDUCATION

Грицай Р. О.

Вплив легалізації азартних ігор в Україні на
розвиток сучасних маркетингових стратегій
та економіку держави. 23

СЕКЦІЯ 4. ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ

.....

SECTION 4. ADULT EDUCATION

Шпак Д. О.

Педагогіка духовного розвитку: теоретико-методичні
орієнтири для підтримки психологічного здоров'я вірян
у протестантських освітніх спільнотах. 27

СЕКЦІЯ 5. СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

.....

SECTION 5. SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

Зайцева О., Приходько А.

Вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на формування
резилієнтності у внутрішньо переміщених осіб. 32

Зайцева О., Резаєва С.

Копінг-стратегії як чинник розвитку психологічного
благополуччя та стресостійкості в умовах війни. 36

Старжець В. І.

Волинь у стратегічних планах Б. Хмельницького під
час національно-визвольної війни середини XVII ст. 40

СЕКЦІЯ 6. ЕКОНОМІКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ

.....

SECTION 6. ECONOMICS AND TECHNOLOGY

Вакун О. В., Купчак В. В.

Модель SECI як основа інноваційного розвитку компанії. 45

Harmash, K. O.

Cognitive biases in consumer behavior: how brands use them. 47

Кучерук О. В.

Стратегії стимулювання збуту в умовах цифрового суспільства. 51

Ляхович Г. І., Купчак В. В.

Цифровізація та культура навчання: виклики сучасного бізнесу. 54

Рибальченко А. О.

Еволюція кредитного рейтингу України:
реалії та можливі вектори розвитку. 56

СЕКЦІЯ 7. ІНОЗЕМНІ МОВИ

.....

SECTION 7. FOREIGN LANGUAGES

Борисенко К. М.

The critical role of context in translating English military idioms into Ukrainian under operational constraints. 62

Єрастова-Михалусь І. Б., Жук І. І.

Диференціація лексичного складу авіаційної англійської та загальної англійської. 65

Законова Н. А.

Топонімія в проектній діяльності як засіб розвитку соціокультурних компетентностей студентів. 68

СЕКЦІЯ 8. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

.....

SECTION 8. PHYSICAL CULTURE AND SPORT

Прохоров О., Афандієва Л.

Вплив шахових програм та комп'ютерів на базі штучного інтелекту на змагальні властивості навчанні гри в шахи. 72

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

SECTION 1. THEORY AND TEACHING METHODS

Борова В. Є.,

УДК 372(07)

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри загальної
педагогіки та дошкільної освіти,
Приватний вищий навчальний заклад
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет ім. акад. Степана
Дем'янчука», м. Рівне

**ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ ПОНЯТТЯ «ЗВУК» У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОГО
КОРИГУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ**

Становлення мовленнєвої особистості в дошкільному віці є одним із найважливіших завдань розвитку гармонійної особистості, оскільки, мовлення є основним засобом розвитку мислення, забезпечення спілкування як засобу налагодження відносин із навколишнім соціальним світом.

За умов традиційного онтогенезу на першому дофонемному етапі у дитини відсутнє розуміння мовлення і власне мовлення, малюк не диференціює звуки. На другому етапі дитина не виділяє помилок як у мовленні оточуючих її людей, так і своєму та реагує однаково на правильно чи неправильно вимовлені звертання, повідомлення і т. п. На третьому етапі дитина вже помічає помилки у мовленні дорослих та дітей, але часто не звертає уваги на помилковість власного мовлення. На четвертому етапі дитина намагається дотримуватись еталонів звуковимови, але не завжди це вдається. На п'ятому етапі дитина засвоює правильну звуковимову. Розмовляє правильно, іноді виправляє помилки інших дітей, а іноді й дорослих.

Рібцун Ю. зазначає, що порушення звуковимови можна поділити на три умовні групи: до першої науковиця відносить вікові вади, які характерні для дітей до трьох років (фізіологічна дислалія), до другої – вади мовлення, що обумовлені соціальними чинниками (неправильне мовлення батьків, використання ними слів неправильної дитячої лексики), відсутність умов для активної мовленнєвої практики дитини, наслідування нею неправильного мовлення оточуючих і т. п.; до третьої – логопатології, корекцією яких мають займатися логопеди [4, с 10].

З недоліками звуковимови перших двох груп має працювати не тільки логопед, але і вихователь, реалізуючи в освіті дітей дошкільного віку завдання виховання звукової культури мовлення програми виховання дітей у закладі дошкільної освіти. Необхідно диференціювати поняття «корекція мовлення дітей». якою займається логопед і «педагогічне коригування недоліків мовлення, звуковимови, звукової культури мовлення», яке відноситься до професійних обов’язків вихователя дітей певної вікової групи. Поняття «педагогічне коригування звукової культури мовлення дітей» ми трактуємо як «цілеспрямований вплив педагога на мовлення дітей з метою виправлення помилок, що зумовлені порушенням артикуляції звуків, звуковимови, мовленнєвого дихання, фонематичного слуху, орфоепічних норм вимови, сили голосу, темпу мовлення та інших засобів інтонаційної виразності» [2, с.164].

Проблему виховання звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку досліджували такі українські вчені як Богуш А. М., Ванжа К. В., Крутій К. Л., Наумова О. В., Тріфонова О. С. та інші. Вимагає подальшого дослідження питання підготовки дітей старшого дошкільного віку до розуміння поняття звук, пошуку інтерактивної методики виправлення недоліків вимови звуків у дітей дошкільного віку. Педагогу важливо розуміти, що лише у старшому дошкільному віці має розпочинатися систематична робота з педагогічного коригування недоліків звукової культури мовлення. З 4р. 5міс. – 5 р. дитина готова до активної мовленнєвої діяльності в напрямку вдосконалення власного мовлення: фонетичний слух та мовленнєве дихання розвинені, органи мовлення достатньо сформовані, розвиток самооцінки дозволяє дітям давати адекватну оцінку власному мовленню. У старшому дошкільному віці дитина не тільки інтуїтивно сприймає правильний або неправильний варіант звучання звуку, його вимовляння, а й здатна до свідомого аналізу елементів слова. Це вміння дитини має бути підґрунтям для коригування артикуляції та вимови звуків, що вимагають вдосконалення.

Серед ефективних методів формування правильного уявлення дитини про звук є: вправи та дидактичні ігри на звукову диференціацію, артикуляційні вправи-ігри, мовленнєві ігри та чистомовки, заучування римів, віршів, читання та розповідання казок та логоказок.

Вагомим чинником успішності педагогічної діяльності з окресленого питання є дотримання етапів формування фонетичних умінь і навичок дітей, які дають змогу сприймати певний звук та відтворювати його як ізольовано, так і в слові. Підготовчим етапом у цій роботі має бути діяльність виховательки вікової групи дітей з диференціації ними звуків навколишньої дійсності: сигналів

транспорту, природніх звуків (дощу, грому, сильного вітру), голосів тварин, знайомих людей і т. п. Вихованці набувають навичок виділяти особливості цих звуків, певним чином на них реагувати. Першим етапом формування вміння дітей виділити певний звук є його диференціація у слові. Важливо, щоб дитина усвідомила те, що слова складаються зі звуків. Важливу роль в окресленому процесі відіграє рівень розвитку фонематичного слуху дитини. Добре розвинений її фізичний слух не є гарантією розвиненого фонематичного слуху. Використовуючи спеціальну методику, вихователька без проблем може визначити чи не має дитина проблем у функціонуванні фонематичного слуху. Другим етапом формування у дітей знань про звук є вміння розрізняти подібні звуки у словах: казка – каска, ліс – лис, коса – коза, рак – лак і т. п. Пропозиція виконувати завдання з диференціації звуків у ігровій формі викликає в дітей непідробний інтерес до діяльності та бажання займатися нею, щоб в першу чергу отримати задоволення від гри, оскільки, навчальних завдань дитина навіть старшого дошкільного віку, не усвідомлює і їй це не потрібно. Важливо, щоб саме в ігровій діяльності дитина засвоювала знання про звуки, засвоювала їх правильну вимову, оскільки, гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку і має визначальний вплив на їх психічний розвиток. Наступним етапом засвоєння знань дітей про звук є використання звукового аналізу слів як підготовки дітей до навчання грамоти.

Систематична, чітко спланована робота з формування знань дітей про звук, вміння його правильно вимовляти, виділяти в словах є важливим чинником засвоєння дитиною звукової культури мовлення, оволодіння елементами грамоти в дошкільному віці та грамотою і читанням у першому класі загальноосвітньої школи. Виразне, правильне мовлення дитини сприяє формуванню позитивних відносин та змістовного спілкування в колективі вікової групи закладу дошкільної освіти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні теоретичних засад і методики роботи педагогічного колективу закладу дошкільної освіти з родинами дошкільників, що мають недоліки звукової культури мовлення, зокрема, звуковимови в час емоційного перевантаження дорослих і дітей, яке характерне для періоду війни.

Список використаних джерел

1. Богуш А. М. Становлення і розвиток української дошкільної лінгводидактики (друга половина XX ст.) : монографія. Київ : Слово, 2019. 327 с.

2. Борова В. Є. Використання сучасних інформаційних технологій у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* Вип. 37 (4), Том 1 (23): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». Київ : 2018. С. 164.

3. Ванжа К. В., Наумова О. В. Від звука до букви. Гурткова робота. Старший дошкільний вік. Харків : Ранок, 2017. 123 с.

4. Рібцун Ю.В. Сходінками правильного мовлення: навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 240 с.

5. Рібцун Ю.В. Віршики, картинки, звуки для забави і науки. Фонетико-фонематична компетентність дошкільника (у двох частинах): альбом для ігор-занять з дітьми 3-6 років. Харків : Основа, 2013. 176 с.

Халимоненко В. Ю.,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Національний університет «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

УДК 373.31
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251124.02>

РОЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ МИСТЕЦТВА В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Актуальність теми. Інтеграція мистецтва в освітній процес початкової школи має підвищену актуальність у зв'язку з вимогами Державного стандарту початкової освіти (2018 рік), який підкреслює важливість розвитку культурної компетентності молодших школярів. Ця компетентність охоплює здатність дитини творчо висловлювати себе, взаємодіяти з різними видами мистецтва та використовувати художні засоби для пізнання світу [4].

Проблема розвитку естетичного смаку посилюється тим, що мистецький досвід учнів часто подається відокремлено, без внутрішнього зв'язку з іншими навчальними предметами. Через це у дітей не формується цілісне естетичне сприймання, а мистецтво залишається лише епізодом освітнього процесу. Інтеграція ж створює умови, за яких музичні, образотворчі та творчі практики природно поєднуються з мовно-літературною, математичною та іншими освітніми галузями, що сприяє глибокому й усвідомленому сприйняттю художніх образів.

З огляду на те, що молодший шкільний вік є ключовим періодом формування емоційно-ціннісної сфери, інтеграція мистецтва стає дієвим засобом розвитку естетичного смаку. Вона допомагає дитині навчитися оцінювати красу, робити виважені естетичні судження та творчо реагувати на мистецькі враження відповідно до очікуваних результатів початкової освіти.

Формування естетичного смаку в молодшому шкільному віці є важливою складовою загального розвитку особистості, оскільки саме в цей період діти найбільш чутливі до емоційних і художніх вражень. Як підкреслюють сучасні українські автори Ю. Блудова та О. Плахотський, естетичний розвиток не зводиться лише до ознайомлення з мистецтвом, а передбачає активне включення дитини у творчу діяльність, переживання, оцінювання та інтерпретацію явищ навколишнього світу [1; 3].

За твердженням Ю. Блудової, естетичне виховання в початковій школі розглядається як цілеспрямований і організований процес формування в дітей розвиненої естетичної свідомості, художньо-естетичного смаку, здатності сприймати, творити й цінувати прекрасне, а також культурно й гідно поводитись [1, с. 68]. Авторка підкреслює, що систематичний естетичний вплив сприяє становленню естетичних почуттів, смаків, художніх здібностей та вміння практично застосовувати отримані знання й уміння. Ці положення є важливими саме у контексті інтеграції мистецтва в освітній процес, оскільки демонструють, що розвиток естетичного смаку неможливий без цілеспрямованої, змістовної й різнопланової роботи педагога.

Розвиток естетичного смаку не може відбуватися ізольовано або обмежуватися окремими заняттями мистецького спрямування. Він потребує включення естетичного компонента в різні види навчальної діяльності, що забезпечує природний зв'язок між інтелектуальним, емоційним та творчим розвитком дитини. У цьому контексті інтеграція мистецтва займає особливе місце: художні образи, музика, елементи театралізації, творчі завдання та візуальні матеріали створюють багатий емоційно-ціннісний простір, який стимулює естетичне сприймання і формує стійкі естетичні переваги [2; 3].

Інтеграція мистецтва в освітній процес початкової школи є важливим чинником формування естетичного смаку, оскільки забезпечує цілісний вплив на емоційну, когнітивну та ціннісну сфери дитини. На відміну від традиційного підходу, де мистецькі заняття розглядаються як окремий компонент навчання, інтегрований підхід створює можливість включати художні методи в різні предметні галузі, що розширює спектр естетичних вражень і стабілізує процес розвитку естетичного досвіду.

Н. Султанова та В. Яневський підкреслюють, що одним із провідних засобів розвитку естетичного смаку та культури молодших школярів є цілеспрямований освітній процес, який враховує інтереси та природні потреби дітей [5]. Зазначені автори наголошують, що застосування мистецьких методик, інтерактивних занять та творчих завдань активізує уяву, фантазію та емоційну чутливість учнів. Уроки музики, образотворчої діяльності, літератури та елементи хореографії створюють значний потенціал для формування естетичного смаку, однак найбільш результативними вони стають тоді, коли інтегруються у зміст інших навчальних предметів [5].

Інтеграція мистецтва посилює освітній процес тим, що дає дитині можливість сприймати художні образи у зв'язку з реальними явищами, а не в ізольованому форматі. Завдяки цьому естетичний досвід перестає бути епізодичним; він стає сталим механізмом осмислення навколишнього світу. Так, використання музики під час вивчення мовних тем, образотворчих прийомів у математиці чи театралізації під час ознайомлення з природними процесами розширює діапазон переживань та сприяє усвідомленню емоційної і художньої виразності навчального матеріалу [5].

Особливу увагу значенню мистецтва у розвитку естетичного сприймання приділяє О. Плахотський, який стверджує, що під час взаємодії дитини з мистецьким твором виявляється рівень її індивідуальної здатності сприймати художні образи, а набуті вміння переносяться на оцінювання естетики природи, суспільних явищ і поведінки людей [3, с. 117]. Інтегрований підхід посилює цей ефект: коли різні види мистецтва застосовуються у предметному навчанні, дитина навчається порівнювати образи, робити складніші узагальнення та переносити сформовані естетичні критерії в інші сфери пізнання. Це сприяє більш високому рівню образного мислення та естетичної рефлексії.

Роль інтеграції мистецтва в освітній процес для розвитку естетичного смаку учнів початкової школи полягає у тому, що мистецтво, включене в навчальні предмети та щоденну діяльність школярів, створює умови для глибокого й цілісного естетичного розвитку дитини. Інтеграція мистецьких елементів у зміст освіти не лише урізноманітнює освітній процес, а й забезпечує поєднання емоційного сприймання, творчої активності та свідомого оцінювання художніх образів, що є основою формування естетичного смаку.

Такий підхід розширює естетичний досвід молодших школярів, сприяє формуванню індивідуальних естетичних уподобань і розвиває здатність бачити й інтерпретувати красу в різних сферах життя. У результаті мистецтво перестає бути окремою навчальною галуззю й постає як важливий засіб гармонійного

становлення особистості, що підсилює ефективність освітнього процесу та сприяє формуванню естетичного смаку дитини.

Список використаних джерел

1. Блудова Ю. Формування художньо-естетичного смаку в молодших школярів засобами регіональної культурно-історичної спадщини. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2015. № 38. С. 66–72.
2. Зубарева О. Інтеграція дисциплін художньо-естетичного циклу в початковій школі як мотивація учнів до пізнання світу. *Габітус*. 2020. № 1 (14). С. 63–68.
3. Плахотський О. Вплив мистецтва та дійсності на розвиток естетичних почуттів дітей молодшого шкільного віку. *Молодь і ринок*. 2018. № 5 (160). С. 115–120.
4. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p> (дата звернення: 19.11.2025).
5. Султанова Н., Яневський В. Педагогічні умови формування естетичної культури молодших школярів у процесі навчальних занять із хореографії. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 15. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14996140>.

**СЕКЦІЯ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ В ОСВІТІ**

.....

**SECTION 2. INFORMATION TECHNOLOGIES
AND INNOVATIVE METHODS IN EDUCATION**

Данилюк І. М.,

УДК 004.432:378.147

канд. фіз.-мат. наук,
доцент кафедри прикладної
математики та інформаційних технологій,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

**ІНТЕГРАЦІЯ СУЧАСНИХ ІНСТРУМЕНТІВ АНАЛІЗУ КОДУ
В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС З ПРОГРАМУВАННЯ НА C**

Мова програмування C, незважаючи на свою довгу історію, залишається критично важливою для системного програмування, що обумовлено її безпосереднім доступом до апаратних ресурсів, високою ефективністю та широким використанням у розробці операційних систем, вбудованих систем та критично важливого програмного забезпечення. Однак, як зазначається у сучасних посібниках з професійного програмування, ручне керування пам'яттю становить значну складність для студентів, особливо на початкових етапах навчання [1]. На відміну від сучасних мов, C не має автоматичного керування пам'яттю. Це вимагає від студентів глибокого розуміння принципів динамічної пам'яті та формування специфічних навичок діагностики помилок. Ця унікальна характеристика C, з одного боку, надає програмісту повний контроль, а з іншої – покладає на нього всю відповідальність за коректність операцій з пам'яттю, створюючи широке поле для потенційних помилок.

Сучасні дослідження в галузі комп'ютерної освіти та промислової практики показують, що понад 30% помилок у навчальних проектах та реальних кодових базах пов'язані з некоректним управлінням пам'яттю, що включає витоки пам'яті, подвійне звільнення, звернення до вже звільнених ділянок пам'яттю та інші пов'язані проблеми [2], що підтверджується сучасними даними: за Veracode (2025), 70% критичних вразливостей – з third-party коду [3]; за CISA/NSA (2025), memory safety issues становлять 75% CVE в реальних експлойтах (за Google Project Zero) та 50-70% CVEs у Microsoft [4]. Ці помилки часто залишаються непоміченими

під час стандартного процесу компіляції та можуть проявлятися лише за певних умов виконання програми, що значно ускладнює процес навчання та перевірки якості студентських робіт, а в реальному світі призводить до вразливостей безпеки та нестабільності програм. Особливу складність становлять помилки, що виникають при роботі з складними структурами даних, такими як зв'язані списки, дерева або графи, де логіка управління пам'яттю тісно переплетена з алгоритмічною логікою програми. Така ситуація обумовлює необхідність впровадження сучасних підходів до навчання, що поєднують традиційні методики з використанням професійних інструментів аналізу коду, які стали стандартом в індустрії.

У навчальному процесі доцільно поєднувати статичні та динамічні інструменти аналізу, які доповнюють одне одного. Статичні аналізатори коду, такі як Cppcheck [5] та Clang Static Analyzer [6], демонструють високу ефективність у виявленні потенційних витоків пам'яті ще на етапі написання коду, що підтверджується масштабними дослідженнями мільйонів рядків коду [2]. Cppcheck [5] забезпечує швидкий аналіз вихідного коду, виявляючи типові помилки, пов'язані з неправильним використанням функцій `malloc()`, `calloc()`, `realloc()` та `free()`, а також поширені проблеми з масивами та межами. Його інтеграція у навчальний процес дозволяє студентам розвивати навички проактивного аналізу коду та засвоювати принципи безпечного програмування, описані в сучасних посібниках [1]. Clang Static Analyzer [6] пропонує більш глибокий аналіз, досліджуючи всі можливі шляхи виконання програми, що особливо важливо для виявлення умовних витоків пам'яті, які виникають лише за певних умов. Практичне використання цих інструментів формує розуміння зв'язку між логікою програми та управлінням ресурсами, сприяючи розвитку алгоритмічного мислення та попередженню типових помилок, про які попереджають авторитетні джерела [1, 2]. Важливо відзначити, що статичний аналіз не вимагає виконання програми, що дозволяє інтегрувати його в процес розробки на найперших етапах, наприклад, безпосередньо в редактор коду або в систему безперервної інтеграції (CI).

Динамічні інструменти аналізу, такі як Valgrind Memcheck [7] та AddressSanitizer [8], пропонують потужні можливості для діагностики помилок пам'яті під час виконання програм, що робить їх незамінними як для навчального процесу, так і для професійної розробки. Valgrind Memcheck [7] виконує програму у спеціальному віртуальному середовищі, реєструючи всі операції з пам'яттю, що дозволяє точно визначати місця витоків, подвійного звільнення та використання неініціалізованої пам'яті, надаючи студентам детальну

інформацію для аналізу. Він є своєрідним «електронним мікроскопом» для програмної пам'яті. AddressSanitizer [8], який інтегрований у компілятори GCC та Clang, забезпечує ефективне виявлення аналогічних помилок із значно меншими накладними витратами (2-3 рази порівняно із 20-30 разів у Valgrind), що робить його особливо ефективним для використання в навчальному середовищі, де важлива швидкість зворотного зв'язку та можливість регулярного тестування. Обидва інструменти генерують детальні звіти з трасуванням помилок (stack traces), що дозволяє студентам точно визначати джерело проблем та розуміти механізми виникнення помилок пам'яті, що є ключовим для їх подальшого усунення. Поєднання статичного й динамічного аналізу дозволяє охопити весь життєвий цикл програми.

Методика впровадження інструментів аналізу передбачає три етапи. На першому студенти освоюють основи управління пам'яттю в C, включаючи функції динамічного виділення та роботу з вказівниками. Другий етап присвячений практичній роботі зі статичними аналізаторами, де студенти вчать інтерпретувати звіти та усувати проблеми. На третьому етапі вивчаються динамічні методи діагностики, порівняльний аналіз інструментів та самостійне виправлення помилок. Такий підхід забезпечує цілісне розуміння життєвого циклу пам'яті та розвиває навички відлагодження, необхідні у професійній діяльності.

Очікується, що впровадження сучасних інструментів аналізу значно підвищить якість підготовки студентів. Систематичне використання статичних та динамічних аналізаторів дозволить суттєво зменшити кількість помилок управління пам'яттю. Студенти, які опанують ці інструменти, демонструватимуть глибше розуміння принципів роботи з пам'яттю та розвинути професійні навички, необхідні в IT-індустрії. Таким чином, інтеграція аналізаторів є не лише технічним вдосконаленням, а й важливим педагогічним інструментом.

Перспективним напрямом є розробка навчальних модулів з інтеграцією штучного інтелекту для аналізу студентських робіт. Машинне навчання дозволить створювати персоналізовані траєкторії та точніше виявляти помилки. Також актуальною залишається розробка методичних матеріалів для викладачів із використанням інструментів аналізу, що стандартизує підхід до викладання управління пам'яттю.

Отже, інтеграція інструментів аналізу коду в освітній процес є ключовим кроком у підвищенні якості підготовки майбутніх програмістів, формуючи культуру безпечного та відповідального програмування вже на початкових етапах навчання.

Список використаних джерел

1. Seacord R.C. Effective C: An Introduction to Professional C Programming. 2nd ed. San Francisco: No Starch Press, 2020. 272 p.

2. Bessey A., Block K., Chelf B., Chou A., Fulton B., Hallem S., Henri-Gros C., Kamsky A., McPeak S., Engler D. *A Few Billion Lines of Code Later: Using Static Analysis to Find Bugs in the Real World*. Communications of the ACM. 2010. Vol. 53, No 2. PP. 66-75.
3. Veracode. State of Software Security 2025. URL: <https://www.veracode.com/wp-content/uploads/2025/02/State-of-Software-Security-2025.pdf>.
4. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA), National Security Agency (NSA). Memory Safe Languages: Reducing Vulnerabilities in Modern Software Development. 2025. URL: <https://www.cisa.gov/resources-tools/resources/memory-safe-languages-reducing-vulnerabilities-modern-software-development>.
5. Cppcheck. URL: <https://cppcheck.sourceforge.io>.
6. Clang Static Analyzer. URL: <https://clang-analyzer.llvm.org>.
7. Valgrind: Memcheck Manual. URL: <http://valgrind.org/docs/manual/mc-manual.html>.
8. AddressSanitizer. URL: <https://clang.llvm.org/docs/AddressSanitizer.html>.

Лёдок М. В.,

УДК 37.018:004.9

викладач кафедри інформатики,
Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків

ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Сучасна епоха цифрової трансформації характеризується швидким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, які активно проникають у всі сфери людської діяльності, докорінно змінюючи способи спілкування, навчання та праці. Освітня галузь, як фундаментальний елемент суспільного розвитку, також зазнає глибоких перетворень, зумовлених упровадженням цифрових технологій.

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активним використанням цифрових технологій, що стають ключовим чинником модернізації освітнього процесу. Інноваційні цифрові рішення відкривають широкі можливості для підвищення якості навчання, індивідуалізації освітнього траєкторії та формування компетентностей, необхідних для життя у цифровому суспільстві. Проте цифрова трансформація освіти супроводжується низкою викликів, зокрема потребою у вдосконаленні технічної бази, підвищенні цифрової

грамотності педагогів, забезпеченні інформаційної безпеки та адаптації навчальних програм до нових технологічних реалій.

Впровадження цифрових технологій – це стратегічний напрям модернізації освіти, який сприяє переходу від традиційних методів навчання до інтерактивних, динамічних і гнучких освітніх форматів [5].

Електронні підручники, онлайн-курси, мультимедійні ресурси, хмарні сервіси, а також технології віртуальної і доповненої реальності створюють умови для формування інноваційного освітнього середовища, що відповідає потребам сучасних здобувачів освіти.

Дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців (Г. Оттестад, Е. Мейєрс, К. Зірер, Н. Зеля) свідчать, що ефективність упровадження цифрових технологій залежить не лише від технічного оснащення, а й від педагогічної компетентності викладачів, здатності інтегрувати цифрові інструменти в освітній процес.

Академічні джерела та емпіричні дослідження підкреслюють значний потенціал цифрових технологій у збагаченні освітнього досвіду. Серед основних переваг впровадження цифрових технологій виділяють кілька ключових аспектів. По-перше, використання онлайн-курсів та електронних ресурсів сприяє покращенню доступу до освіти, роблячи її більш доступною для здобувачів у віддалених або малозабезпечених районах [1]. По-друге, цифрові інструменти забезпечують індивідуалізацію навчання, дозволяючи адаптувати освітній процес до особливостей кожного здобувача освіти, що, у свою чергу, підвищує ефективність навчання [2]. По-третє, важливою перевагою є розвиток навичок XXI століття, адже цифрова грамотність та інші ключові компетентності стають необхідними для успіху в сучасному світі [3, с. 27].

На думку дослідників [1; 2; 3], цифровізація в освіті не лише спрощує доступ до освітніх матеріалів та ресурсів, але й стимулює розвиток критичного мислення, креативності та навичок роботи з інформацією серед педагогів і здобувачів освіти.

Розвиток цифрових технологій актуалізує потребу у формуванні в педагогів нових професійних умінь, пов'язаних із використанням цифрових інструментів в освітньому процесі. Е. Мейєрс [4] підкреслює, що сучасний викладач має не лише технічно володіти цифровими ресурсами, а й забезпечувати умови для формування у здобувачів освіти цифрової грамотності та навичок ефективного використання технологій у навчанні й повсякденній діяльності.

Отже, впровадження цифрових технологій у систему сучасної освіти є невід'ємним етапом модернізації освітнього процесу. Цифровізація створює широкі можливості для підвищення якості навчання, розширення доступу до знань та формування нових компетентностей у здобувачів освіти.

По-перше, цифрові технології забезпечують рівний доступ до великої кількості освітніх ресурсів для всіх здобувачів, незалежно від місця проживання чи фізичних можливостей. Це сприяє розвитку інклюзивності та забезпеченню рівних освітніх можливостей.

По-друге, використання цифрових інструментів дозволяє персоналізувати освітній процес – адаптувати темп, зміст і формат навчання до індивідуальних потреб кожного здобувача. Такий підхід підвищує ефективність засвоєння знань і мотивацію до навчання.

По-третє, інтерактивні й мультимедійні ресурси, а також елементи гейміфікації, стимулюють розвиток критичного мислення, креативності та пізнавальної активності здобувачів. Вони роблять освітній процес динамічним, захопливим і результативним.

Цифровізація освіти також відкриває можливості для міжнародної співпраці – доступ до глобальних освітніх ресурсів, програм і експертів сприяє обміну досвідом, культурному діалогу та підвищенню якості освітнього контенту. Цифрові платформи забезпечують ефективну взаємодію між усіма учасниками навчального процесу, спрощують організацію спільних дослідницьких і творчих проєктів.

Використання цифрових технологій сприяє безперервному професійному зростанню педагогів і здобувачів освіти. Вони отримують можливість опановувати нові знання, брати участь у вебінарах, онлайн-курсах, підвищувати цифрову грамотність та педагогічну майстерність.

Опанування відкритих освітніх ресурсів – таких як Khan Academy, Google Classroom, Coursera, edX чи Udacity – забезпечує доступ до якісних навчальних матеріалів і дозволяє навчатися у зручний час та форматі. Це сприяє гнучкості освітнього процесу й розвитку самостійності у здобувачів освіти.

Використання технологій віртуальної та доповненої реальності розширює можливості практичного навчання, створює імерсивні середовища, що допомагають глибше зрозуміти складні явища й процеси.

Однак успішне впровадження цифрових технологій в освіту вимагає підготовки педагогів до нових професійних викликів. Вони мають не лише володіти технічними навичками, а й уміти інтегрувати цифрові інструменти у навчально-виховний процес, формуючи у здобувачів освіти компетентності XXI століття – критичне мислення, медіаграмотність, комунікаційні й креативні вміння.

Важливо також приділяти увагу розвитку технологічної інфраструктури, дотриманню стандартів кібербезпеки та зменшенню цифрової нерівності між освітніми закладами. Забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів і технічних засобів є одним із ключових чинників ефективності цифровізації освіти.

Отже, впровадження цифрових технологій у систему сучасної освіти – це не лише технічне оновлення, а глибинна трансформація освітнього середовища. Поєднання інноваційних технологій із традиційними педагогічними методами створює нові можливості для розвитку, підвищення якості та доступності освіти, підготовки молодого покоління до життя і професійної діяльності у цифровому суспільстві.

Список використаних джерел

1. Bates A. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. 2nd ed. Vancouver: BCCampus, University of British Columbia. 2019. URL: <https://pressbooks.bccampus.ca/teachinginadigitalagev2> (дата звернення: 26.10.2025).
2. Johnson L., Adams Becker S., Cummins M., Estrada V., Freeman A., Hall C. NMC Horizon Report: Higher Education Edition. Austin, Texas: The New Media Consortium. 2016. URL: <https://www.learntechlib.org/p/171478/> (дата звернення: 26.10.2025).
3. Trilling B., Fadel C. 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. John Wiley & Sons. URL: https://ardian.id/wp-content/uploads/2018/10/21st_Century_Skills_Learning_for_Life_in_Our_Times____2009-3.pdf (дата звернення: 27.10.2025).
4. Мейєрс Е. М. Цифрова грамотність та неформальне середовище навчання: введення. *Навчання, медіа та технології*. 2013. Т. 38. № 4. С. 355–367. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17439884.2013.783597> (дата звернення: 27.10.2025).
5. Пищик О. Інтеграція цифрових технологій у сучасній освіті: аналіз викликів та можливостей. *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній заклад середньої освіти – доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти*. № 4. 2024. С. 368–377. URL: <https://doi.org/10.18372/2786-5487.1.18752> (дата звернення: 27.10.2025).

СЕКЦІЯ 3. ВИЩА ОСВІТА

.....

SECTION 3. HIGHER EDUCATION

Грицай Р. О.,

УДК 339.138

здобувач другого

(магістерського) рівня вищої освіти,

Харківський національний університет

імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ВПЛИВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ АЗАРТНИХ ІГОР В УКРАЇНІ НА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ ТА ЕКОНОМІКУ ДЕРЖАВИ

Вступ. Легалізація грального бізнесу в Україні у 2020 році стала важливою економічною та соціальною подією. Легалізація була довго очікувана з багатьох сторін – як від операторів ринку (які втомились працювати у тіні) так і від правоохоронних органів України (які втомились викривати підпільні заклади). Вона суттєво вплинула на наступні маркетингові напрямки: формування нового ринку розваг, розвиток цифрових сервісів і трансформацію підходів до маркетингових комунікацій. Введення державного регулювання створило нові рамки ведення конкурентної діяльності, підвищило прозорість галузі та відкрило можливості для легального розвитку маркетингових стратегій. Ці стратегії в основному орієнтовані на відповідальну гру, лояльність до клієнтів кожного окремого оператора і довгострокові економічні результати.

Мета дослідження – проаналізувати вплив легалізації азартних ігор на маркетингові стратегії операторів ринку та оцінити економічний внесок галузі у розвиток держави.

Виклад основного матеріалу. До 2020 року гральний бізнес в Україні перебував у тіні, що унеможливлювало формування цивілізованого ринку послуг та широке застосування сучасних інструментів маркетингу. Прийняття Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» призвело до:

- офіційного запуску легального ринку;
- появи системи ліцензування та контролю;
- формування прозорих податкових механізмів;
- інтеграції цифрових систем моніторингу гральної діяльності.

Економічний ефект від легалізації є значним. За даними державних звітів, бюджетні надходження від ліцензій та оподаткування щороку зростають, створюючи додаткові фінансові ресурси для соціально-економічного розвитку держави. За період з 2020-2024 роки, податкові надходження зросли від 204,8 млн грн (2020 рік) до 17,0 млрд грн (2024 рік).

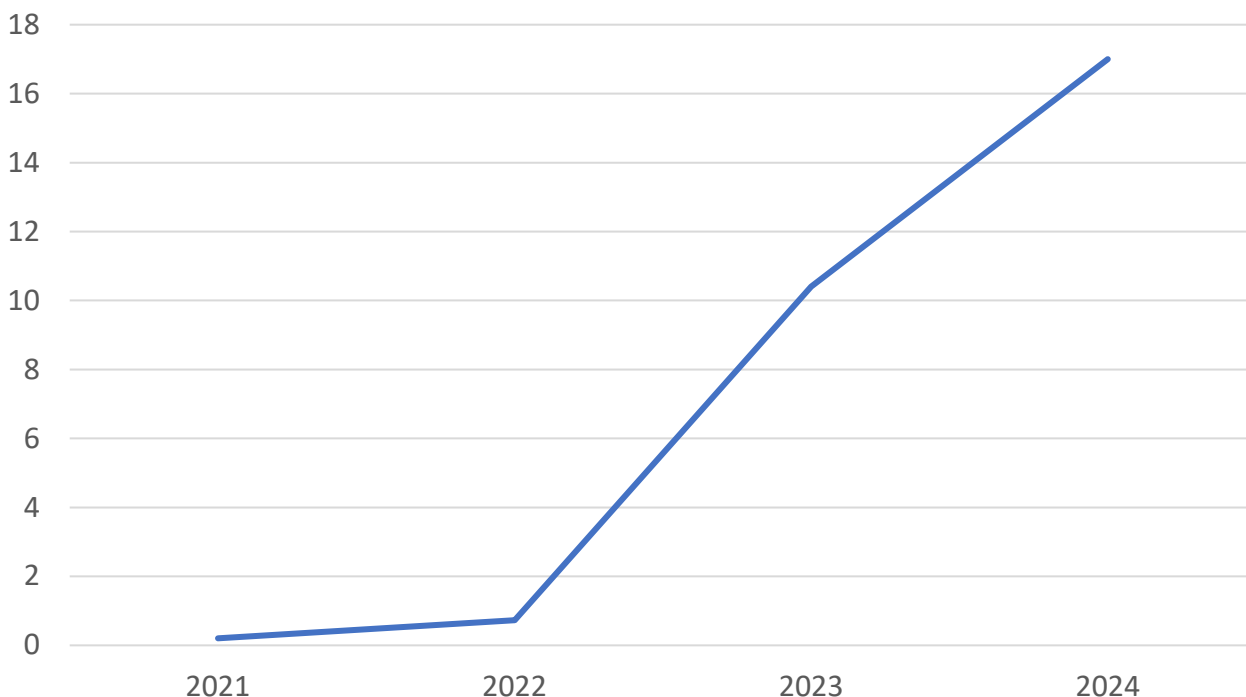

Рис. 1. Динаміка зростання податкових надходжень, млрд грн

Одним із важливих наслідків легалізації стало зростання інвестицій у галузь цифрового маркетингу, аналітики та CRM-систем. Це у свій час стало стимулом для розвитку високотехнологічних бізнес-рішень.

Маркетингова діяльність операторів казино в нових умовах базується на таких ключових тенденціях:

1. Фокус на відповідальну гру.

Українські компанії поступово впроваджують стандарти Responsible Gaming, створюючи комунікації, спрямовані на формування безпечних і контрольованих взаємин зі споживачем. Це змінює підхід до реклами та зміщує акцент із прямої стимуляції гри на інформування і підтримку гравців.

2. Широке застосування цифрової аналітики.

CRM-платформи, системи big data та штучний інтелект використовуються для сегментації клієнтів, персоналізації пропозицій, прогнозування поведінки та оцінки економічної ефективності комунікацій. Аналітика стає ключовою конкурентною перевагою для операторів.

3. Розвиток loyalty-маркетингу.

Оператори онлайн-казино активно використовують програми лояльності, бонусні системи, внутрішню валюту, статуси гравців і гейміфікаційні механіки, що збільшують залученість і забезпечують довгостроковий життєвий цикл клієнта.

4. Створення брендів нового типу.

Бренд казино перестає сприйматися як анонімний оператор — формується образ технологічної компанії, що надає розважальні послуги у рамках державного регулювання.

5. Адаптація до обмежень реклами.

Законодавчі вимоги обмежують використання масової комерційної реклами азартних ігор, що стимулює розвиток змістовного digital-маркетингу, орієнтованого на:

- SEO і контент-маркетинг;
- SERM і управління репутацією;
- email- та SMS-комунікації;
- персоналізовану рекламу;
- інтеграції з блогерами та медіапроєктами.

Таким чином, маркетингова стратегія зміщується з агресивного залучення до аналітичного й клієнтоорієнтованого розвитку.

Важливим результатом легалізації є створення робочих місць у суміжних галузях: IT, маркетинг, фінанси, медіа, креативні індустрії. Це формує додатковий мультиплікативний ефект для економіки.

Висновки. Легалізація азартних ігор в Україні спричинила масштабну трансформацію галузі, перетворивши її з тіньового сектора на структурний елемент цифрової економіки. Маркетингові стратегії операторів змінилися в бік:

- підвищення прозорості та відповідальності;
- застосування сучасних цифрових технологій та даних;
- побудови довгострокових відносин із клієнтом;
- розвитку медіа-, аналітичних і IT-рішень.

Гральна індустрія демонструє потенціал стати одним із драйверів податкових надходжень, інновацій та зайнятості, а її маркетингові практики можуть стати прикладом для інших галузей цифрової економіки України.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» № 768-IX від 14.07.2020.

2. ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання.

3. Офіційні дані Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей щодо надходжень до бюджету (2021–2024 рр.).

4. Хусаїнов Р. Технології big data у цифровому маркетингу. – К.: НУХТ, 2022.

5. Kotler Ph., Keller K. Marketing Management. Pearson, 2023.

СЕКЦІЯ 4. ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ

.....

SECTION 4. ADULT EDUCATION

Шпак Д. О.,

УДК 37.013.73:159.9:2-722

канд. іст. наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки,

психології та менеджменту освіти,

Миколаївський обласний інститут післядипломної

педагогічної освіти, м. Миколаїв

ПЕДАГОГІКА ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ВІР'ЯН У ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ОСВІТНІХ СПІЛЬНОТАХ

Гармонізація психологічного здоров'я особистості в умовах кардинальних суспільних трансформацій, спричинених війною, потребує комплексного підходу, який поєднує ціннісно орієнтовану психологічну допомогу, психоедукацію та духовну підтримку. Складні реалії сьогодення вимагають від педагогів нових компетентностей, здатності працювати на перетині психоемоційної, духовної та екзистенційної сфер, а також здатності здійснювати системну підтримку тих віруючих осіб, які зазнали психологічного травмування.

У цьому дискурсі виразно актуалізується потреба в розробці науково обґрунтованих методичних рекомендацій, що спираються на концепцію ціннісної детермінації психологічного здоров'я та духовно-ціннісного підходу, розроблені в межах нашого наукового дослідження.

Сучасний педагог вже не є тільки транслятором навчального контенту, але і виступає духовно-моральним провідником, здатним поєднувати науково-педагогічні підходи з гуманістично-ціннісними орієнтирами. Зростаючий запит на педагогіку, яка інтегрує академічну раціональність з екзистенційною та духовною чутливістю, зумовлює необхідність розвитку нової парадигми освіти – освіти, зорієнтованої на цілісне становлення особистості людини. Такий підхід особливо актуальний у протестантських освітніх спільнотах, де формування характеру, совісті, відповідальності перед Богом та людьми є невіддільним від процесу навчання.

Педагогіка духовного розвитку в контексті протестантських цінностей має на меті не релігійне нав'язування, а підтримку процесу внутрішньої зрілості та

смыслотворення. Така педагогіка будується на засадах пошанування свободи совісті, міжособистісної любові та відкритості до трансцендентного досвіду. У цьому руслі освітня практика може включати рефлексивне читання Біблії, аналіз життєвих історій християнських героїв віри, тематичні дискусії про прощення, жертівність, відповідальність, практику подяки як внутрішньої дисципліни, що зміцнює психічну резилієнтність. Усе це сприяє формуванню екзистенційного оптимізму – здатності бачити сенс і можливості в умовах невизначеності, а також духовної зрілості – як якості, що передбачає етичну самостійність, внутрішню свободу і стійкість до маніпуляцій. Духовна зрілість, у свою чергу, є тісно пов’язаною з поняттям психологічного здоров’я в його вищому розумінні – як цілісності, суб’єктності та автентичності.

Таким чином, педагог у протестантській спільноті може і має бути агентом глибоких особистісних змін, модератором процесу зростання цілісної особистості, здатної до служіння, відповідальності й любові. Його методична роль полягає не лише в організації навчального процесу, а в супроводі формування життєвих смислів, у допомозі учневі стати не лише компетентним, а й духовно зрілим та психічно стійким членом громади.

У межах духовно-ціннісного підходу до освіти педагогічний вплив набуває багатовимірної ролі, що виходить далеко за межі традиційного викладання предметних знань. У цьому контексті педагогічний вплив виконує щонайменше три ключові функції: розвивальну, захисну та трансформаційну.

Розвивальна функція педагогіки духовно-ціннісного змісту полягає у формуванні здатності молоді до рефлексії фундаментальних питань життя, віри, смерті, страждання, служіння. Освітній простір має відкривати можливості для формування екзистенційних запитів, надання смислових орієнтирів і створення умов для формування особистої позиції в умовах духовного плюралізму. Така форма взаємодії активізує не лише когнітивну, але й емоційно-вольову сферу особистості, стимулює метапізнання та формує інтегративну ідентичність. Подібний підхід корелює з положеннями гуманістичної освіти (F. Edwards, N. Noddings), у рамках якої підкреслюється важливість розвитку внутрішнього світу особистості, її здатності до моральної уяви та емпатії [2; 4].

Захисна функція педагогічного впливу є надзвичайно актуальною в умовах підвищеного рівня екзистенційної тривоги, поширення негативних копінг-стратегій серед молоді. Педагог, який працює у духовно-орієнтованій парадигмі має не лише виявляти симптоми психологічного неблагополуччя, а й ініціювати та реалізовувати заходи, що спрямовані на його профілактику. Захист молоді особистості забезпечується за рахунок створення безпечного середовища

прийняття, підтримки, відкритого діалогу та морального свідчення. Зміст освіти, зокрема в релігійно-протестантських установах, має містити теми відповідальності за вибір, необхідних обмежень свободи, а також духовні ресурси подолання кризи, що сприяє формуванню функціональних копінг-стратегій.

Трансформаційна функція педагогіки духовного розвитку виявляється у зміні внутрішніх структур мислення та переживання учня, його здатності до екзистенційної переорієнтації із зовнішньої залежності на внутрішню основу, якою виступають особисті цінності, віра, світогляд. Педагог тут виконує роль каталізатора зміни парадигми сприйняття: від інфантильного ставлення до життя як до джерела задоволень до відповідального ставлення до життя як до простору служіння, зростання і трансценденції.

Особливу увагу в методичних рекомендаціях заслуговує формування конструктивних копінг-стратегій у молоді. Саме педагогічна діяльність, зокрема в духовно зорієнтованому середовищі, має потенціал моделювати ефективні копінг-механізми. Одним із ключових напрямів тут є стимулювання проблемно-орієнтованого мислення.

Відповідно можна стверджувати, що духовно-ціннісно орієнтована педагогіка здатна виконувати не лише освітню, а й психотерапевтичну, профілактичну й екзистенційно-корекційну функцію. За умови науково обґрунтованої інтеграції таких елементів у навчальний процес, педагог може стати не лише наставником, а й супутником молоді в її особистісному та духовному зростанні.

Розвиток емоційної стабільності й альтруїстичної мотивації в межах педагогічної взаємодії становить фундаментальний вектор духовно-орієнтованого освітнього процесу. У цьому контексті особливу цінність набуває використання біблійного наративу як інструмента етичного самозміцнення, що дозволяє молоді звернутися до глибинних духовних смислів, на фундаменті яких формуються альтруїстичні цінності, співчуття, готовність до самопожертви та служіння іншим. Біблійні історії не лише містять узагальнені моральні приклади, а й активізують внутрішній діалог з образом Ідеального Іншого, котрим у християнській традиції постає Христос як втілення любові, жертвності, прийняття та істини. Така взаємодія з текстом Писання виконує психоосвітню функцію: сприяє нормалізації емоційного стану, відновленню внутрішньої цілісності, формуванню настанови на стійкість та довіру до Божого провидіння.

Інтеграція духовно-ціннісного підходу у зміст освіти має відбуватися з опорою на стратегічне переосмислення самого змісту й мети освіти як процесу особистісної трансформації. Така інтеграція передбачає особливе ставлення до формування компетентностей, коли кожна навчальна дисципліна розцінюється

як простір для актуалізації духовно-морального виміру. Зміст підручників, завдань, прикладів і контекстів має бути структурований таким чином, щоб спонукати учнів до осмислення глибинних сенсів, виявлення власних ціннісних орієнтирів, усвідомлення особистої відповідальності за наслідки дій. У той же час важливою є міждисциплінарна взаємодія, яка дозволяє об’єднати знання з релігієзнавства, психології, філософії, педагогіки, історії та літератури навколо наскрізних тем сенсу життя, страждання, надії, віри, служіння, духовного зростання тощо. Така інтеграція передбачає і методичне оновлення освітніх технологій – використання наративних практик, арт-терапевтичних інструментів, дебатов, моральних дилем, проєктного навчання, які дають змогу глибше опрацювати смислові конструкти та закріпити духовно-мотиваційні настанови.

Особливістю методів навчання, що сприяють глибинній інтеріоризації духовних цінностей є можливість під час їх використання активного залучення особистості до смислового діалогу з собою, іншими й трансцендентною реальністю. У цьому контексті особливо важливими є діалогічні форми навчання, які формують простір відкритої взаємодії, вільного обміну ідеями та досвідом, стимулюють внутрішню рефлексію й смислову активність. Семінари, колоквиуми, біблійні гуртки можуть стимулювати духовно-моральний пошук. У їх просторі учасники, перебуваючи в середовищі довіри, мають змогу розглядати тексти, ідеї, події крізь призму власних ціннісних установок, співвідносити їх із біблійним наративом, аналізувати вчинки героїв, проводити паралелі з особистим життєвим вибором. Саме в процесі діалогу, як підкреслює видатний філософ М. Бубер, народжується справжня зустріч Я і Ти – зустріч, що має потенціал трансформації особистості [1]. У протестантській освітній традиції, яка здавна культивує обговорення Святого Писання як спільне духовне дослідження, біблійні гуртки набувають додаткового значення як метод духовного супроводу та практичного застосування цінностей у повсякденному житті.

Важливим інструментом глибинної інтеріоризації цінностей є методика рефлексивного щоденника. У рамках її застосування відбувається систематичне осмислення здобувачами освіти власних думок, переживань, моральних дилем, духовних відкриттів, повсякденних проявів віри, надії, любові. Ведення духовного щоденника сприяє розвитку метакогнітивних навичок, етичної самосвідомості, здатності до екзистенційного аналізу. Методика рефлексивного щоденника підтримується в багатьох освітніх системах, орієнтованих на гуманістичні та трансцендентні цілі, які основний фокус спрямовують на цілісний розвиток особистості, інтеграцію духовного й морального досвіду в освітній процес (наприклад, такі експериментальні школи як Steiner education, Friends schools).

Як підкреслює П. Фрейре, справжня освіта – це акт любові, що визнає іншого у його повноті та гідності [3]. У цьому сенсі педагог має демонструвати приклад духовної присутності, співпереживання, автентичності – чинників, що значно важливіші за методичну досконалість. Особлива увага має приділятися слуханню як духовній практиці, оскільки здатність слухати з емпатією і без поспішного оцінювання відкриває простір для смислової інтеграції та прийняття. З опорою на практику духовної розмови, супроводу, групових молитов, створення осередків довіри педагогічна взаємодія перетворюється на екзистенційно насичений простір, де молодь та дорослі можуть одночасно вчитися та шукати відповіді на глибинні питання віри та сенсу життя.

Отже, обґрунтовано методичні рекомендації для педагогів, спрямовані на гармонізацію психологічного здоров'я вірян. Методичні рекомендації передбачають формування у педагогічних лідерів компетентності у сфері психологічної допомоги вірянам, орієнтованої на морально-духовну підтримку, зміцнення внутрішніх ресурсів, формування сенсу життя, опрацювання травматичного досвіду. Особливий акцент зроблено на необхідності створення безпечного простору для духовного осмислення життєвих криз та розвитку цілісного самосприйняття. Таким чином, рекомендації спрямовані на підвищення ефективності педагогічної діяльності з урахуванням психологічних і духовних потреб особистості в умовах війни та повоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Buber M. I and Thou. New York, NY: Scribner, 1970. URL: <https://www.maximusveritas.com/wp-content/uploads/2016/04/iandthou.pdf>.
2. Edwards F. What is Humanism? American Humanist Association. URL: <https://americanhumanist.org/what-is-humanism/edwards-what-is-humanism>.
3. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. New York, NY: Continuum, 1970. 182 p.
4. Noddings N. Educating moral people: A caring alternative to character education. New York, NY: Teachers College Press, 2002. URL: <https://e-sinclair.com/EducatingMoralPeople-BookAnalysis.pdf>.

СЕКЦІЯ 5. СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

.....

SECTION 5. SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

Зайцева О.,

УДК 159.9.072

доктор філософії, доцент,
доцент кафедри педагогіки,
психології, початкової освіти
та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків

Приходько А.,

здобувачка вищої освіти,
Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків

ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ І ВНУТРІШНІХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Вступ. Сучасна ситуація в Україні, пов'язана з війною та масовим переміщенням населення, призводить до втрати людьми житла, роботи та соціальних зв'язків. У цих умовах значно зростає кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), для яких актуальними стають проблеми адаптації до нових умов життя, відновлення почуття безпеки, формування життєвих перспектив. Вимушене переселення супроводжується психологічними труднощами: переживанням втрати, стресом, невизначеністю майбутнього.

Здатність долати кризи та відновлювати психічну рівновагу визначається рівнем резилієнтності особистості - тобто її психологічної стійкості, гнучкості та здатності пристосовуватися до несприятливих обставин. Саме від резилієнтності залежить успішність інтеграції ВПО в нове соціальне середовище, подолання травматичного досвіду та збереження психічного здоров'я. У зв'язку з цим дослідження особливостей резилієнтності внутрішньо переміщених осіб є науково актуальним і соціально значущим завданням.

Аналіз наукових джерел і результатів емпіричних досліджень свідчить, що резильєнтність внутрішньо переміщених осіб формується під впливом

поєднання внутрішніх особистісних характеристик та зовнішніх чинників. Розуміння цієї взаємодії дає змогу підвищити ефективність психологічної підтримки, оскільки відкриває шлях до розробки програм, які одночасно спрямовані на зменшення впливу зовнішніх стресових факторів та активізацію внутрішніх ресурсів особистості.

Формування та розвиток резилієнтності відбувається під впливом низки індивідуальних, соціальних та ситуаційних чинників. До індивідуальних факторів належать особистісні ресурси, такі як емоційна стабільність, оптимізм, самоконтроль, здатність до саморефлексії та внутрішня мотивація. Вони дозволяють людині ефективно долати стресові ситуації та відновлюватися після кризових подій [1].

Соціальні чинники включають підтримку з боку сім'ї, друзів, колег і громадських організацій, створення безпечного соціального середовища та забезпечення доступу до ресурсів, які сприяють адаптації та збереженню психічного здоров'я.

Ситуаційні фактори визначаються особливостями конкретної стресової ситуації, рівнем доступності матеріальних і соціальних ресурсів, умовами життєвого простору та можливостями для самореалізації у новому середовищі. Поєднання цих чинників впливає на рівень резилієнтності та ефективність адаптаційних механізмів, що особливо важливо для внутрішньо переміщених осіб, які стикаються з високим рівнем стресу та потребують комплексної підтримки [2].

Тема формування та розвиток резилієнтності привертає увагу багатьох провідних вітчизняних і зарубіжних учених, таких як Е. Вернер, Н. Гармеці, М. Раттер, Б. Сігел, А. Маслоу, А. Антонівськи, К. Вальденфельс, а серед українських дослідників - Т. Титаренко, О. Хухлаєва, Л. Сохань, Н. Чепелева, О. Бондаренко та інші. У своїх працях дослідники виділяють головні функції резилієнтності. До них належать адаптивна функція, яка допомагає пристосовуватися до змінених умов життя та зберігати психічне благополуччя; захисна функція, що виступає бар'єром проти розвитку дезадаптивних станів, таких як депресія та тривожні розлади; мобілізуюча функція, яка активізує внутрішні ресурси та зовнішні форми підтримки у кризових ситуаціях; ресурсна функція, що формує внутрішній потенціал для подальшого розвитку та особистісного зростання; а також сенсотворча функція, що допомагає знаходити значення в складних подіях та використовувати їх як поштовх до змін. Таким чином, резильєнтність виступає не лише як механізм подолання стресу, а й як важливий ресурс особистісного розвитку та психологічної стабільності [1].

Дослідники одностайно підкреслюють, що резильєнтність не є статичною якістю — її можна цілеспрямовано розвивати й удосконалювати. Першим кроком виступає усвідомлена оцінка власного стану та життєвих обставин, після

чого важливо переходити до активних дій, спрямованих на підтримку особистісних ресурсів. Особливого значення набуває турбота про себе, зокрема задоволення базових потреб в русі, повноцінному сні та збалансованому харчуванні, що забезпечує основу для підвищення стресостійкості та психологічної стійкості загалом. Н. Чернуха, О. Химченко доводять, що формування резиліентності пов'язане зі здатністю людини розпізнавати та керуватися своїми емоціями та інших людей, розуміти наміри, мотивацію та бажання. Також розвитку резиліентності сприяє як самоспоглядання – занурення в осмислення конкретної ситуації в актуальному часі, а не в минулому, спираючись на досвід, або в можливому майбутньому [3].

Мета дослідження. Дослідити особливості резиліентності у внутрішньо переміщених осіб та визначити можливості її розвитку засобами психологічної допомоги.

Результати дослідження. У ході дослідження рівня та особливостей прояву резиліентності у внутрішньо переміщених осіб було виявлено тісний зв'язок між рівнем резиліентності та такими чинниками: соціальна підтримка — особи з високим рівнем підтримки від сім'ї та близьких демонструють вищу психологічну стійкість; фізичне здоров'я — наявність хронічних захворювань корелює з нижчим рівнем резиліентності; матеріально-побутові умови — задоволеність побутом та матеріальним становищем, наявність роботи позитивно впливає на стійкість до стресу. Отримані результати свідчать про важливість розвитку резиліентності як ключового ресурсу адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Було визначено ключові підходи до формування резиліентності. Одним із ключових напрямів розвитку індивідуальної резиліентності є оптимізація міжособистісних взаємин. Формування стабільних, емоційно підтримувальних зв'язків із членами сім'ї, близьким оточенням та соціально значущими іншими сприяє підвищенню суб'єктивного відчуття безпеки та зменшенню впливу стресових чинників. Розширення соціального капіталу, зокрема через участь у волонтерських ініціативах або залучення до спільнот за інтересами, забезпечує додаткові ресурси підтримки.

Важливим механізмом посилення стійкості є наповнення повсякденного життя змістом. Регулярна орієнтація на діяльність, що відповідає особистісним цінностям, сприяє формуванню позитивного емоційного фону, підвищує рівень життєвої задоволеності та забезпечує мотиваційну підтримку під час подолання труднощів.

Значущою складовою резильєнтної поведінки виступає рефлексивне опрацювання попереднього досвіду. Аналіз успішних стратегій подолання стресових ситуацій та виявлення характерних моделей поведінки дає змогу вибудовувати більш ефективні способи реагування у майбутньому. У цьому контексті ведення щоденника може виступати інструментом структурованої рефлексії та саморегуляції.

Не менш важливою є когнітивна установка на збереження надії та позитивних очікувань. Прийняття наявної ситуації та віра в можливість конструктивних змін знижують інтенсивність тривожності, сприяють адаптивній інтерпретації нових викликів і підтримують внутрішні копінг-ресурси.

Турбота про власний психофізіологічний стан передбачає задоволення базових потреб, дотримання збалансованого режиму відпочинку та сну, регулярне заняття спортом а також участь у діяльності, яка забезпечує емоційну розрядку. Практики релаксації та методи саморегуляції — медитація, йога, техніки усвідомленого дихання, візуалізація, заняття хобі — сприяють зниженню рівня стресу та підвищенню здатності до самоконтролю.

Окремий аспект становить ініціативність як поведінкова компонента резиліентності. Замість уникання труднощів важливо здійснювати цілеспрямовані кроки щодо їх подолання, що включає постановку реалістичних цілей, планування та поступове впровадження дій.

Формування внутрішнього локусу контролю сприяє підвищенню автономності особистості, розвитку відповідальності та зростанню готовності до активної й конструктивної взаємодії з життєвими викликами. Такий підхід формує відчуття контролю над ситуацією та сприяє швидшому відновленню після травматичних подій. Попри можливу тривалість процесу, активне залучення особистості до власного відновлення значно підвищує ефективність адаптаційних механізмів.

Висновки. Проведений теоретичний та емпіричний аналіз засвідчує, що резильєнтність внутрішньо переміщених осіб є багатофакторним утворенням, яке формується у взаємодії внутрішніх особистісних ресурсів та зовнішніх соціально-ситуаційних умов. Вона виступає провідним механізмом психологічної адаптації до вимушеного переселення, забезпечуючи здатність долати наслідки травматичного досвіду та підтримувати емоційну рівновагу.

До ключових внутрішніх чинників резиліентності належать емоційна стабільність, саморегуляція, оптимізм, рефлексивність, мотивація до подолання труднощів та внутрішній локus контролю, який підсилює відчуття автономності та особистої ефективності. Серед зовнішніх чинників вирішальне значення мають соціальна підтримка, безпечне середовище, доступ до ресурсів і сприятливі матеріально-побутові умови.

Результати підтверджують, що розвиток резиліентності може бути посилений через психологічні інтервенції, спрямовані на оптимізацію соціальних зв'язків, формування позитивних установок, розвиток рефлексії, техніки саморегуляції та зміцнення внутрішнього локусу контролю. Активна позиція особистості у процесі власного відновлення є важливим чинником підвищення стійкості.

Отже, резильєнтність ВПО формується на перетині індивідуальних ресурсів та соціальної підтримки, що визначає успішність адаптації та інтеграції у нові

життєві умови. Отримані дані підкреслюють необхідність подальших практико-орієнтованих програм, спрямованих на зміцнення психологічної стійкості та підвищення рівня психічного благополуччя цієї категорії населення.

Список використаних джерел

1. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. Актуальні проблеми психології. Консультативна психологія і психотерапія. Вінниця, 2018. № 14, том 3. С. 26–64.
2. Резильєнтність як складова сучасної соціалізації особистості Чернуха Н., Химченко О. Прояви резилієнтності на різних рівнях системи: сім'я, освіта, суспільство під час війни: зб. Наук. Матер. I Міжнар. Наук.- практ. конф. 23 листопада 2023 року. – Полтава: «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». 2023. С. 16–20
3. Титаренко Т. М. Способи підвищення психологічного благополуччя особистості, що пережила травму. Психологія: теорія і практика. 2018. Вип. 1(1). С. 112–119.
4. Коберник Л.О. Конфліктні форми поведінки як психологічний феномен. *Проблеми гуманітарних наук*. 2009. №23. С. 119 – 132.

Зайцева О.,

УДК 159.9.072

доктор філософії, доцент,
доцент кафедри педагогіки,
психології, початкової освіти
та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків

Резаєва С.,

здобувачка вищої освіти,
Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА СТРЕСОСТІЙКОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Вступ. Україна знаходиться в стані війни з 2022 року і в цих умовах постає питання психічного здоров'я всіх українців. Війна в Україні характеризується

регулярними масовими обстрілами, втратою домівок, значними людськими втратами, вимушеним переселенням, проблемами зі світлом та водопостачанням, тривалою невизначеністю та нестабільністю у визначенні майбутнього. Зріс рівень тривожності, депресії та посттравматичних стресових розладів серед населення. Тому потреба у розвитку стресостійкості, психологічного благополуччя та адаптивних механізмів подолання стресу набуває все більшої актуальності. У стресових ситуаціях людина формує власні способи психологічного захисту та подолання напруження, які в психології позначаються терміном «копінг-стратегії». Існує багато підходів до їх класифікації: вони можуть бути спрямовані на вирішення проблеми, на регуляцію емоцій, мати характер уникання, а також проявлятися як конструктивні або деструктивні. Домінуючі копінг-стратегії впливають на те, як людина переживає та оцінює своє психологічне благополуччя, і можуть визначати рівень його сформованості та стійкості в умовах стресу.

Теоретичні та емпіричні дослідження дають змогу не тільки поглибити теоретичне розуміння копінг-стратегій, а й отримати практично значущу інформацію для створення програм психологічної підтримки профілактики негативних стресових реакцій та підвищення стресостійкості та рівня психологічного благополуччя населення. Теоретичні роботи дозволяють сформулювати цілісне уявлення про природу копіngu, його структуру, класифікації та зв'язок із психологічним благополуччям та стресостійкістю. Вони уточнюють, які стратегії вважаються адаптивними, чому вони сприяють стійкості, та які механізми лежать в основі ефективного подолання стресу. Емпіричні дослідження, у свою чергу, дають змогу перевірити такі теоретичні положення на практиці та виявити, як конкретні копінг-стратегії працюють у реальних умовах воєнних подій. Саме емпіричні дані дозволяють встановити, які стратегії дійсно сприяють підвищенню психологічного благополуччя та стресостійкості, а які — можуть вести до дезадаптації.

Питання психологічного благополуччя детально розглядається у працях Е. Дінера, К. Ріфф, Е. Десі та Р. Райана, М. Аргайла, М. Селігмана та інших дослідників. Теоретичні та емпіричні основи вивчення копінг-стратегій були закладені у роботах Р. Лазаруса та С. Фолкман, Ч. Карвера і М. Шайера, Н. Ендлера і Дж. Паркера, Р. Мооса і Н. Хаан, Е. Скіннер та інших науковців. Проблема стресостійкості висвітлена в роботах Г. Сальє, Р. Лазарус, Т. Тихомирова, В. Корольчук, К. Матені, Н. Кологривова.

Дослідники звертали увагу на взаємозв'язок між індивідуальними особливостями особистості, копінг-поведінкою та рівнем психологічного благополуччя та стресостійкості. У працях цих учених аналізуються механізми емоційної регуляції, адаптації до складних життєвих подій та фактори, що визначають ефективність подолання стресу. Крім того,

значна увага приділяється виявленню адаптивних і дезадаптивних стратегій, які впливають на стійкість людини в умовах тривалої психотравмувальної ситуації.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення ролі копінг-стратегій у формуванні та підтримці психологічного благополуччя і стресостійкості людини в умовах воєнних дій.

Результати дослідження. В умовах повномасштабної війни питання психологічної адаптації людини набуває особливої актуальності. Ситуації невизначеності, загрози життю та втрати звичного способу існування вимагають від особистості ефективних механізмів подолання стресу. Саме копінг-стратегії виступають ключовим елементом у процесі збереження внутрішньої рівноваги, підтримання психічного здоров'я та забезпечення здатності діяти в складних життєвих обставинах. У сучасній науково-психологічній літературі копінг-стратегії визначаються як способи, за допомогою яких людина пристосовується до нових умов, долає труднощі та реагує на стресові ситуації [1]. У численних літературних джерелах виокремлюють так звані базові копінг-стратегії, до яких належать: стратегія «фокусування на проблемі», «фокусування на емоціях» та «уникання» [2].

Дослідження довели, що довготривалі наслідки війни порушують не лише психічне здоров'я, а й психологічне благополуччя, оскільки ускладнюють відновлення внутрішньої рівноваги, відчуття контролю над життям і здатність до адаптації в нових умовах [3]. Психологічне благополуччя розглядається як важливий компонент психічного та психологічного здоров'я людини, що може слугувати критерієм її життєвої якості та гармонійного функціонування [4]. В умовах війни з точки зору евдемоністичного підходу можливі два варіанти щодо психологічного благополуччя: або особистість не здатна позитивно функціонувати через стрес і фрустрацію, або знаходить нові життєві цілі та сенс, що стимулює розвиток і відкриває нові можливості [5].

Дослідження показують, що адаптивні копінг-стратегії — такі як позитивне переосмислення ситуації, планування, пошук соціальної підтримки та активне розв'язання проблем — зазвичай сприяють підвищенню життєстійкості, формуванню позитивної самооцінки, зниженню рівня психологічного дистресу та загальному покращенню суб'єктивного добробуту. Натомість дезадаптивні способи подолання стресу (зокрема уникнення, заперечення та самозвинувачення) можуть посилювати негативні переживання, призводити до емоційного виснаження й підвищувати ризик розвитку тривожних та депресивних розладів. Численні дослідження свідчать, що ефективність копінг-стратегій визначається контекстом, індивідуальними характеристиками особистості, її ресурсами та особливостями соціального оточення.

Стресостійкість цивільного населення у воєнний період є надзвичайно важливою якістю, що забезпечує здатність людей виживати та адаптуватися до екстремальних умов. Вона охоплює психологічну готовність, емоційну резильєнтність і фізичну витривалість. У воєнний час стресостійкість набуває не лише індивідуального, а й колективного характеру, формуючись під впливом соціальної підтримки та згуртованості спільноти. Стресостійкість під час війни проявляється через мобілізацію внутрішніх ресурсів, наявність соціальної підтримки та чіткі цінності й пріоритети, що зберігають мотивацію [6]. Стійкість може не лише бути буфером проти стресу, але й активно формуватися через використання ефективних механізмів подолання. Люди з високим рівнем стресостійкості здатні раціонально оцінювати ситуацію, краще регулюють емоції й тому рідше вдаються до уникнення, пригнічення чи самозвинувачення. Натомість низька стресостійкість часто супроводжується **дезадаптивними копінгам**, особливо емоційно-фокусованими (уникнення, заперечення, імпульсивні реакції), оскільки людині бракує внутрішніх ресурсів для ефективного опрацювання стресу.

Висновки. Дослідження показує, що копінг-стратегії виступають ключовим чинником підтримки психологічного благополуччя та стресостійкості в умовах війни. Вибір адаптивних стратегій, таких як проблемно-орієнтований копінг, позитивне переосмислення та соціальна підтримка, сприяє збереженню емоційної рівноваги, мотивації та сенсу життя, тоді як дезадаптивні стратегії можуть поглиблювати тривожність і дезадаптацію. Таким чином, розуміння та формування ефективних копінг-стратегій має важливе практичне значення для психологічної підтримки населення в умовах воєнного конфлікту. Стресостійкість визначає, які копінг-стратегії обирає людина (адаптивні або дезадаптивні), а обрані копінг впливають на подальший рівень її стресостійкості.

Список використаних джерел

1. Кулаков Р. С., Кулакова Л. «Копінг-стратегії поведінки: психологічні особливості вибору». Психологічні перспективи. 2023. Вип. 41. С. 34-41.
2. Карамушка Л. М., Снігур Ю. С. Копінг-стратегії: сутність, підходи до класифікації, значення для психологічного здоров'я особистості та організації. Актуальні проблеми психології. 2021. Т. 1. Вип. 55. С. 5–17.
3. Петухова І. О., Заушнікова М. Ю., Каськов І. В. Психологічне благополуччя особистості в умовах війни. Вісник Національного університету оборони України. 2023. № 3 (73). С. 124–129.
4. Каргіна Н. В. Основні підходи до вивчення психологічного благополуччя особистості: теоретичний аспект. Наука і освіта. 2015. № 3. С. 48–55.

5. Санько К. О. Психологічне благополуччя як основа повноцінного та психологічно здорового функціонування особистості. Вісник Харківського національного університету. 2016. Вип. 59. С. 42-45.

6. Шишин А., Пономаренко Т. Психологічні особливості стресостійкості особистості в умовах невизначеності. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2023. Вип. 16. С. 64–71.

Старжець В. І.,

УДК 94(477.82)»1648/1657»

канд. іст. наук,

доцент кафедри історії,

теорії держави і права та філософії,

Приватний вищий навчальний заклад

«Міжнародний економіко-гуманітарний

університет імені академіка Степана

Дем'янчука», м. Рівне

ВОЛИНЬ У СТРАТЕГІЧНИХ ПЛАНАХ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ПІД ЧАС НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ СЕРЕДИНИ XVII СТ.

У період 1648–1657 рр. на Волині відбулися важливі історичні події загальнонаціонального масштабу, які стали складовою великої національно-визвольної боротьби українського народу за незалежність. Цей час позначився глибокими соціально-економічними та політичними зрушеннями, що виявилися у прагненні ліквідувати феодальні відносини та досягти соціальної справедливості. Дослідження регіональних особливостей перебігу цих процесів є надзвичайно важливим для розуміння загальноукраїнського контексту війни за національний суверенітет.

Напередодні повстання Річ Посполита проводила політику колоніального типу, що супроводжувалася посиленням експансії польських феодалів на українські землі. Зростав феодально-кріпосницький, національний і релігійний гніт. Накопичення політичних, соціальних, духовних і національних суперечностей, які вимагали невідкладних радикальних змін, а також неможливість їх вирішення в межах польсько-литовської держави, сприяли зростанню національної свідомості та формуванню передумов для загального повстання. Національні, релігійні та соціальні чинники невдоволення українців, що яскраво проявилися

на Волині в першій половині XVII століття, тісно переплелися між собою та стали підґрунтям загальнонаціонального протесту проти панування Речі Посполитої в Україні [4, с. 1139].

Здобуті українськими військами та їхніми татарськими союзниками блискучі перемоги на Жовтих Водах і під Корсунем у травні 1648 р. набули широкого розголосу по всій Україні й стали потужним стимулом для розгортання Української національної революції в західноукраїнському регіоні. Як зазначає О. Ярошинський «В планах Богдана Хмельницького Волинь займала одне з центральних місць, адже населення Волинського воєводства повною мірою відчуло на собі панування польської влади і активно підтримувало козацькі сили. Хмельницький розумів, що волинська земля є могутнім резервом для його війська і майбутньою опорою його держави в демографічно-економічному плані» [8, с. 76].

Уже влітку 1648 р. на цих землях спостерігалось інтенсивне пошкодження населення та формування повстанських загонів. Козацькі реєстри засвідчують, що серед шляхти, яка долучилася до війни на боці українського війська, було значне представництво вихідців із Волині. Зокрема, реєстр 1649 р. фіксує родини Бережецьких, Боговинів, Хмарів, Чернівських (усього 20 осіб) [7, с. 111]. Деякі з них обіймали важливі військові посади в армії Б. Хмельницького. Активні дії волинян улітку 1648 р. сприяли реалізації концепції виснажливої війни. Насамперед це проявлялося у залученні місцевого населення до протидії ворогу, поповненні українського війська новобранцями та забезпеченні його продовольством, фуражем й іншими необхідними ресурсами.

Український гетьман у липні 1648 р. ухвалив стратегічне рішення використати Поділля і Волинь як буферний територіальний простір між Польщею та козацькою державою на Наддніпрянщині. Ці землі мали бути перетворені на театр бойових дій, на якому планувалося поступово виснажити противника. Паралельно передбачалося поширення на регіон козацького державного устрою. Як засвідчили подальші події, після перемоги під Пилявцями 23 вересня 1648 р. Військо Запорозьке встановило контроль над територіями Волині й Поділля, зокрема над басейнами річок Горині та Збруча. Надалі гетьман, розвиваючи основи власної воєнної доктрини, сформував концепцію виснаження («вимотування») ворога, або ж модель «стримуючої» війни. До основних стратегічних напрямів якої належали:

- маневрове блокування головних комунікацій (фортець, населених пунктів, шляхів сполучення та переправ);
- залучення місцевого населення до протидії ворогові, особливо при постачанні;
- використання місцевого населення для поповнення козацької армії, виконання військових допоміжних функцій та організації матеріального забезпечення;

- проведення локальних битв як одного з етапів виснаження та деморалізації ворога [6, с. 32].

Волинське воєводство також посідало важливе місце у військово-політичних планах польської влади, яка прагнула перетворити цей регіон на своєрідну фортецю, здатну стримати, як вони вважали, черговий «козацький бунт». Після перших поразок польське командування активно нарощувало свою присутність на Волині. До Дубна прибув із озброєним загоном гетьман Г. Жолкевський. У Заславі були зосереджені корогви київського воєводи Я. Тишкевича та сандомирського воєводи князя В.-Д. Заславського. Питання оборони краю від можливого наступу українського війська обговорювали під час шляхетського з'їзду, що відбувся 10 червня 1648 р. у Дубні. Посполите рушення Волинського воєводства, згідно з наказами волинського воєводи О. Сангушка, прямувало під Луцьк, тоді як шляхта Південної Волині збиралася між Заславом і Старокостянтиновом під проводом князя В.-Д. Заславського. Ці заходи, на думку польського керівництва, мали зупинити просування козацької армії. Однак, волинська шляхта не бажала підпорядковуватися польському військовому командуванню й відмовлялася приєднуватися до основних сил Речі Посполитої, що створювало додаткові труднощі в організації оборони воєводства [2, с. 288].

Кінець липня – грудень 1648 р. став періодом активної боротьби за визволення центральних районів Волині. Місцеве населення активно долучалося до повстання: ще до прибуття основних сил козацького війська волиняни громили маєтки польських магнатів, нападали на невеликі польські загони та масово «показувалися». На сесії Сенату Речі Посполитої 22 серпня повідомлялося про захоплення повстанцями Чарторії, Полонного, Любара, Острополя, Лабуні, Грицева, Старокостянтинова, Бабина, Острожця, Луцька, Олики та Рівного [1, с. 53]. 1 вересня 1648 р. повстанський загін М. Тиші визволив Луцьк. Атака була раптовою: повстанці швидко опанували передмістя, підійшли до укріплень і «без всякої битви» здобули місто. Частина шляхти втекла, інша була знищена повстанцями. У цей період виразно проявився й антикатолицький характер боротьби українських міщан і селян, спрямований проти релігійного гноблення з боку польської адміністрації та католицького духовенства.

Активні бойові дії на Волині провадили загони під командуванням талановитого полководця Максима Кривоноса. Відповідно до стратегічних задумів Б. Хмельницького, головним завданням полковника було стримування польських військ, їх виснаження та недопущення об'єднання в єдиний ударний корпус. Одним із ключових епізодів воєнної кампанії стала боротьба за Старокостянтинів. Після здобуття міста М. Кривоніс перетворив його на

важливий опорний пункт української армії на Волині та Поділлі [6, с. 32]. Успішні дії козаків надали потужного імпульсу народному повстанському руху на Волині. Східна частина воєводства була звільнена від польського контролю, що забезпечило українським військам вигідні позиції для подальшого розгортання визвольної боротьби.

Перемога української армії під Пилявцями (21–23 вересня 1648 р.) забезпечила досягнення важливої стратегічної мети, якої прагнув Б. Хмельницький. Поки основні сили українського війська здійснювали похід у Галичину, брали в облогу Львів та Замостя, просуваючись до західного етнічного кордону, визвольна боротьба у Волинському воєводстві досягла свого апогею. Упродовж жовтня–грудня 1648 р. вся територія воєводства, включно з польським прикордонням, була звільнена та перебувала під контролем українських козацьких загонів і місцевих повстанців. Показовим є універсал Сейму Речі Посполитої від 24 жовтня, який звільняв шляхту Волинського воєводства (поряд із київською, брацлавською та подільською) від військових повинностей доти, «поки звідти не буде витіснений ворог, бо спустошені ворогом, а тому не можуть дати ніякої контрибуції». На самому сеймі, при формуванні військ Речі Посполитої, Волинське воєводство взагалі не враховувалося, оскільки, за офіційним формулюванням, «ворог захопив все» [8, с. 94]. Такий стан справ свідчив про повний крах польської адміністрації на Волині та засвідчував стратегічну ефективність дій українських військ.

Під час західного походу української армії відкрилася реальна перспектива формування Української держави в межах етнічних українських земель або, принаймні, закріплення визвольних здобутків на західних кордонах. Однак Богдан Хмельницький уклав перемир'я з королем Яном Казимиром, відповідно до якого зобов'язувався вивести українські війська із західного регіону та залишити території Галичини, Волині й Поділля. Землі, розташовані на захід від лінії по річці Горині до Кам'янця-Подільського, поверталися під прямий контроль польсько-литовської держави [5, с. 209]. Зазначені рішення, їхні мотиви та наслідки й досі залишаються предметом гострих дискусій у середовищі дослідників. Попри це, Волинь упродовж усієї Національно-визвольної війни залишалася в центрі уваги уряду козацької України, який послідовно прагнув інтегрувати західноукраїнські землі до єдиного державного утворення.

Отже, Волинь відігравала помітну й стратегічно важливу роль у планах Богдана Хмельницького під час Національно-визвольної війни середини XVII ст. Регіон розглядався не лише як територія військового просування та укріплення позицій, а й як ключова ланка у формуванні політичного простору майбутньої

Української козацької держави. Контроль над Волинню забезпечував вигідні комунікаційні шляхи, створював умови для поширення повстанського руху на північ і захід. Події 1648–1657 рр. засвідчили, що Волинь стала важливим плацдармом для реалізації стратегічних намірів гетьмана, спрямованих на зміцнення військово-політичного потенціалу та відновлення національної суб’єктності українців.

Список використаних джерел

1. Грабовецький В. Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр. Київ: Наукова думка, 1972. 192 с.
2. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. Т. 1: (1648–1649 рр.) / Упоряд. Ю. Мицик; Ред. кол.: В. А. Брехуненко та ін. Київ: Вид-во НАН України, 2012. 680 с.
3. Дорошенко Д. Нарис Історії України. Том II (від половини XVII століття). Київ: Глобус, 1992. 217 с.
4. Старжець В. І. Волинь у контексті Національно-визвольної війни середини XVII століття (огляд сучасної української історіографії). *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Історія та археологія»)*. 2024. № 7(25). С. 1134–1145. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7\(25\)-1134-1145](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7(25)-1134-1145)
5. Степанков В. В. Здобутки і невдачі національного елітотворення (1648–1657 рр.). *Вісник Кам’янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки*. 2015. Вип. 8. С. 205–221.
6. Стороженко І. С. Волинь і Поділля у стратегічних планах Богдана Хмельницького. *Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали V Всеукраїнських історичних читань. Київ-Черкаси, 1995*. С. 30–33.
7. Цибульський В. Волинь у Національно-визвольній війні середини XVII ст. *Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку*. 2000. Вип. 7. С. 110–116.
8. Ярошинський О. Б. Волинь у роки Української національної революції середини XVII ст. Київ: Видавничий дім «Стилос», 2005. 460 с.

СЕКЦІЯ 6. ЕКОНОМІКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ

SECTION 6. ECONOMICS AND TECHNOLOGY

Вакун О. В.,

канд. екон. наук, доцент кафедри
управління та адміністрування,
Івано-Франківський навчально-
науковий інститут менеджменту
Західноукраїнського національного
університету, м. Івано-Франківськ

Купчак В. В.,

здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Західноукраїнський національний
університет, м. Тернопіль

УДК 005.94:330.341.1

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251124.03>

МОДЕЛЬ SECI ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КОМПАНІЇ

В епоху невизначеності та постійних змін знання стають найнадійнішим джерелом конкурентної переваги. Ще наприкінці минулого століття Ікуджіро Нонака у своїй статті в Harvard Business Review підкреслював: «В економіці, де єдиною сталою є невизначеність, єдиним надійним джерелом тривалої конкурентної переваги залишаються знання. У ситуації, коли ринки змінюються, технології швидко поширюються, кількість конкурентів зростає, а продукти майже миттєво застарівають, успішними стають ті компанії, які постійно генерують нові знання, широко розповсюджують їх у межах організації та оперативно реалізують у нові технології й продукти» [1].

Фундаментальною для розуміння роботи зі знаннями є концепція Майкла Поланьї, запропонована ще у 1962 році. Він виділив два типи знань: явні та неявні:

- явні знання (верхня, видима частина айсберга) легко документуються, оцифровуються та передаються іншим користувачам. Це інструкції, процедури, бази даних, документація;

- неявні знання (підводна частина айсберга) є інтуїтивними, належать окремим людям або групам, їх складно виразити словами, зафіксувати чи пояснити їх наукову основу. Це досвід, інтуїція, майстерність, які людина здобуває роками практики.

Ікуджіро Нонака та Хіротакі Такеучі розробили модель безперервного створення знань у організації, відому як спіраль SECI. Ця модель описує чотири процеси трансформації знань:

1. Соціалізація (S). Процес обміну неявними знаннями через практику, наслідування та відтворення досвіду. Класичним прикладом є наставництво, коли досвідчений працівник передає свої навички новачку через спільну роботу. Соціалізація відбувається також через спілкування з колегами або клієнтами, спільну роботу чи перебування в одному професійному середовищі.

2. Екстерналізація (E). Перетворення неявних знань на явні. Носій кодує свої знання у документах, інструкціях, настановах, відео-путівниках, роблячи їх доступними для широкого кола користувачів. Цей процес створює нові знання, які можуть використовувати значно більше людей.

3. Комбінація (C). Об'єднання та перетворення вже наявних явних знань у нові явні знання шляхом їх опрацювання, перегляду або адаптації до нових умов. Наприклад, створення нових методик на основі існуючих інструкцій або розробка інноваційних рішень через синтез різних джерел інформації.

4. Інтерналізація (I). Процес переходу від явних знань до неявних, коли кодифіковане знання стає частиною особистого досвіду індивіда. Людина поєднує нову інформацію зі своїми попередніми знаннями, створюючи унікальне, модифіковане знання відповідно до власних переконань і мисленнєвої парадигми [2].

Особливим викликом для компанії стає не стільки контроль, скільки спрямування процесу створення знань у потрібне для організації русло. Адже кожна людина трансформує отримані знання відповідно до свого світогляду та горизонту мислення.

Організаційні знання визначаються як здатність усієї компанії генерувати нові знання, поширювати їх у межах організації та впроваджувати у продукти, сервіси або системи. Для досягнення цієї мети необхідна узгоджена робота всіх елементів спіралі SECI, що забезпечує постійний рух і розвиток знань у організації.

Список використаних джерел

1. Nonaka I. The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation / I. Nonaka, H. Takeuchi. – New York New York: Oxford University Press Inc., 1995. – 284 с.

2. Коробко, К. П., & Бутенко, О. П. (2021). Модель Ікуджіро Нонака як можливість зародження інновацій. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Управлінська діяльність: досвід, тенденції та перспективи». За заг.редакцією д-р. екон. наук, проф. Аванесової Н.Е. Харків: ХНУБА, 2021. 209 с.

Harmash, K. O.,

УДК 339.138:330.16

first (bachelor's)

level education student,

State University of Trade

and Economics, Kyiv

Scientific supervisor:

Oleshko, N. M.,

Senior lecturer of the Department

of Modern European Languages,

State University of Trade

and Economics, Kyiv

COGNITIVE BIASES IN CONSUMER BEHAVIOR: HOW BRANDS USE THEM

Modern marketing has long since ceased to be just a field of economic calculations and rational strategies and has become a sophisticated game with the human psyche, where the main tools are not so much product characteristics as a deep understanding of how the human mind works in decision-making. Brands have realized a fundamental truth: people do not always make decisions rationally but are often guided by cognitive biases - systematic deviations from logical thinking. These mental shortcuts, or heuristics, which have evolved over thousands of years as mechanisms for rapid survival, have now become the object of close attention of marketers who have learned to weave them into commercial strategies skillfully.

The relevance of the study is due to the influence of the digital environment on consumer behavior, as people are subject to cognitive biases, which include the anchoring effect, confirmation bias, and availability heuristics. The research on cognitive biases comes from the disciplines of behavioral economics and cognitive psychology, and according to the dual process theory, people have two mental operations that operate at different speeds [1]. The purpose of this study is to analyze the mechanisms of using cognitive biases by brands in marketing communications, to identify the ethical limits of such influence, and to develop recommendations for the formation of critical thinking among consumers in the digital age.

A fundamental contribution to the understanding of cognitive biases was made by psychologists Daniel Kahneman and Amos Tversky, who in 1972 published a revolutionary article in the journal *Science* that laid the foundation for the heuristics and biases research program. Their research challenged the classical economic concept of the rational consumer by demonstrating that people systematically use mental shortcuts when making decisions under uncertainty. A cognitive bias can be

defined as a systematic deviation from normality or rationality in judgment, where individuals create their own subjective reality based on perceived information rather than objective data. These biases are not accidental mistakes - they are predictable patterns of thinking that arise from limited human cognitive resources and evolutionary mechanisms for quick decision-making.

The anchoring effect has proven to be one of the most powerful tools for influencing consumer behavior, which modern brands actively exploit. In a classic experiment by Kahneman and Tversky, students at the University of Oregon were asked to spin a wheel of fortune and write down the number it stopped at, then estimate the percentage of African countries in the United Nations, and the results were striking: the average score of participants who saw 65 on the wheel was 45%, while those who saw 10 gave a lower average score of 25% [2]. Brands apply this principle in pricing with exceptional skill. Williams-Sonoma introduced a \$275 bread maker with slow sales, but after introducing a more sophisticated model for \$429, sales of the original model increased significantly because the higher price created an attachment that made the original look like a bargain [3]. This example demonstrates how artificially creating an expensive option can radically change the perceived value of other products in a line.

The scarcity effect is another powerful psychological force that brands use to stimulate consumer demand by creating a sense of scarcity and urgency. In 2014, Ogilvy Asia's campaign for KFC used the idea of “only 4 packs per customer” as a great example of anchoring in advertising that helped limit the purchase of fries and make the product scarce, resulting in a 56% increase in sales of dollar fries [4]. The psychological mechanism here is based on the fear of missing out and the evolutionary instinct to value rare resources higher. Supreme capitalizes on the scarcity by launching limited edition collections, which creates a cult following, and the products sell out quickly and sometimes even resell at a higher price [5]. This approach has transformed ordinary clothes into collector's items, where the value is determined not so much by the quality of the materials as by the artificially created limited access.

The confirmation bias, which is the tendency of people to seek, interpret, and remember information in a way that confirms their previous beliefs, has become the basis for creating personalized marketing ecosystems. Many consumers are more likely to purchase a product with positive reviews that confirm their initial impressions. Digital platforms amplify this effect through algorithmic content personalization, creating information bubbles where consumers see mostly information about brands and products that align with their existing views. Amazon skillfully exploits this bias by displaying personalized recommendations and reviews that match the user's previous behavior, creating the illusion of consensus around certain purchasing decisions.

The social proof effect, or the effect of joining the majority, exploits the fundamental human need to belong to a group and act in accordance with the behavior of others. Products with a large number of positive reviews have shown an increase in conversion rates of up to 270% [6]. This mechanism works on a deep evolutionary level: for thousands of years, joining the actions of the majority often meant safety and survival. Modern brands use this principle by showing the number of customers, ratings, customer reviews, and social media shares. Netflix has perfected this technique by creating the “Popular Now” and “Top 10” sections, which automatically draws users' attention to content that has already been chosen by a large number of people, amplifying the effect of popularity through self-fulfilling prophecies.

The availability heuristic, which describes the tendency to overestimate the likelihood of events that come readily to mind, has become a particularly powerful tool in the digital age, when social media and search engine algorithms shape the availability of information. In digital shopping, consumers often use the first price or review they see as a reference point that influences their subsequent choices [1]. Brands consciously invest in creating viral content, collaborating with influencers, and advertising campaigns, realizing that the more their product is present in the consumer's mind through media exposure, the higher the perceived quality and desirability of the product will be. Apple skillfully uses this heuristic to create media hype around each new product release, ensuring large-scale press and social media coverage even before the official launch.

The authority bias demonstrates that people tend to trust and obey the opinions of those perceived as experts or authoritative figures, even when this trust may be unfounded. Colgate uses dentists in its advertising and marketing efforts to increase perceived brand credibility and trust, while Garnier uses dermatologists to promote its skincare products by leveraging their medical credibility [5]. This phenomenon is explained by the evolutionary advantage of trusting experienced community members, which increases the chances of survival. Modern marketers have expanded the concept of authority to include not only professional experts but also celebrities, bloggers with millions of followers, and even artificial intelligence, which is presented as an objective analyst of consumer needs.

The framing effect shows that the way information is presented can radically change a consumer's decision, even when the actual content remains identical. A study by psychologists showed that a multi-unit price offer worked 40% better than a single-unit one, even when the selling price was exactly the same, because the brain used the number four as a reference [7]. Brands use framing in everything from presenting products as “97% fat-free” instead of “3% fat” to positioning subscriptions as “only 50 cents a day” instead of “\$182 a year,” each choice of wording strategically designed to activate certain cognitive biases.

To summarize, the study of cognitive biases in consumer behavior reveals a complex network of psychological mechanisms that brands systematically use to influence decision-making processes. The analysis of practical cases demonstrates that the use of such biases as the effect of attachment, scarcity, social proof, authority, and framing has become a fundamental basis of modern marketing strategies. This study emphasizes the need for an ethical approach: the line between legitimate marketing influence and manipulation remains thin. Consumers must develop media literacy and critical thinking, the ability to recognize marketing techniques of influence, and make more informed decisions. Future research should focus on the impact of artificial intelligence and algorithmic personalization on the strengthening of cognitive biases, as well as on the development of consumer protection mechanisms. Understanding how our minds work when making consumer decisions should not only be a tool for brands to increase sales, but also a means of emancipating consumers in the complex world of modern marketing.

References

1. Ali S. M. S. Cognitive Biases in Digital Decision Making: How Consumers Navigate Information Overload (Consumer Behavior). *Advances in Consumer Research*. 2025. Vol. 2, № 1. P. 168–177. URL: <https://acr-journal.com/article/cognitive-biases-in-digital-decision-making-how-consumers-navigate-information-overload-consumer-behavior--889/> (date of access: 31.10.2025).
2. Oshin M. Nobel Prize-Winning Psychologist Explains the Cognitive Biases that Lead to Bad Decisions. *Medium*. URL: <https://medium.com/the-mission/nobel-prize-winning-psychologist-explains-the-cognitive-biases-that-lead-to-bad-decisions-74a729e98cc9> (date of access: 31.10.2025).
3. The Anchoring Effect in Marketing: Description, Psychology, Examples. *The Lead Alchemists Agency*. URL: <https://www.leadalchemists.com/marketing-psychology/anchoring-effect/> (date of access: 31.10.2025).
4. Mehraban M. The Anchor Bias Principle in Marketing with Examples. *creativeo (StoryBrand Marketing)*. URL: <https://www.creativeo.co/post/the-anchor-bias-principle-in-marketing-with-examples> (date of access: 31.10.2025).
5. Blaess N. 10 cognitive biases brands use to influence their customers. *Nine Blaess Blog*. URL: <https://www.nineblaess.de/blog/cognitive-biases-brands-can-leverage> (date of access: 01.11.2025).
6. Vaghasiya K. 33 Impactful Social Proof Statistics (2025). *Wisernotify*. URL: <https://wisernotify.com/blog/social-proof-statistics/> (date of access: 01.11.2025).
7. Getman C. 3 Examples of The Anchoring Bias in Marketing. *Agency Arsenal*. URL: <https://www.leadalchemists.com/marketing-psychology/anchoring-effect> (date of access: 01.11.2025).

Кучерук О. В.,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Державний біотехнологічний університет, м. Харків

УДК 658.8:004.9

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251124.04>

СТРАТЕГІЇ СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

У сучасних умовах глобальної цифровізації суспільства, яка охоплює усі сфери економічного та соціального життя, підприємства стикаються з новими викликами та можливостями у процесі стимулювання збуту. Традиційні методи маркетингового впливу поступово втрачають свою ефективність через зміну поведінки споживачів, зростаючу конкуренцію та розвиток цифрових комунікаційних каналів.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування ефективних стратегій стимулювання збуту в умовах цифрового суспільства, з акцентом на використання сучасних цифрових технологій для підвищення результативності маркетингових заходів.

Цифрові технології відіграють ключову роль у модернізації збутових стратегій, надаючи можливість підприємствам адаптуватися до динамічних умов ринку та більш точно реагувати на потреби клієнтів. Завдяки цифровим інструментам, таким як аналітика великих даних (Big Data), автоматизація маркетингу, соціальні мережі, контент-платформи та інші цифрові рішення, підприємства отримують можливість:

1. Персоналізувати комунікацію зі споживачами, що дозволяє підвищити рівень їхньої залученості та лояльності. Персоналізація сприяє кращому розумінню індивідуальних потреб клієнта, завдяки чому маркетингові кампанії стають більш точковими та ефективними.

2. Забезпечити масштабованість збутових стратегій завдяки цифровим каналам розповсюдження інформації. Рекламні кампанії, акції чи програми стимулювання можуть бути швидко впроваджені на різних платформах, охоплюючи широку цільову аудиторію без географічних обмежень.

3. Прискорити впровадження маркетингових заходів через автоматизацію процесів та використання сучасних технологічних рішень. Застосування CRM-систем, програмного забезпечення для email-маркетингу та інших автоматизованих інструментів дозволяє суттєво скоротити часові та ресурсні витрати на планування і реалізацію стимулюючих заходів [4].

Стимулювання збуту в умовах цифрового середовища набуває нових форм та інструментів завдяки активному впровадженню сучасних технологій і зміні

поведінкових моделей споживачів. Однією з ключових особливостей є інтеграція багатоканальних комунікацій (Omnichannel Marketing), яка полягає у поєднанні онлайн- та офлайн-каналів для досягнення максимального охоплення цільової аудиторії. Використання омніканального підходу дозволяє створити єдину комунікаційну екосистему, в якій споживач отримує уніфіковане повідомлення через різні платформи, зокрема мобільні додатки, веб-сайти, електронну пошту та фізичні точки продажу [5].

Ще однією важливою особливістю є персоналізація маркетингових пропозицій, що базується на використанні аналітики даних для формування індивідуальних пропозицій. Завдяки технологіям Big Data та штучному інтелекту компанії можуть аналізувати поведінкові та демографічні характеристики споживачів, що дозволяє розробляти адресні рішення та ефективно реагувати на потреби кожного клієнта.

Сучасне цифрове середовище сприяє автоматизації маркетингових процесів, що включає застосування CRM-систем, чат-ботів, програм лояльності та електронних розсилок для стимулювання продажів. CRM-системи допомагають управляти відносинами з клієнтами, забезпечуючи ефективний збір та обробку даних, тоді як чат-боти й автоматизовані електронні листи дозволяють підтримувати постійний зв'язок зі споживачами та сприяти швидкому реагуванню на їхні запити [4].

Соціальні мережі відіграють центральну роль як платформи для стимулювання збуту, дозволяючи компаніям активно просувати свої товари та послуги через Facebook, Instagram, TikTok, LinkedIn та інші платформи. Ці канали забезпечують можливість безпосереднього контакту з цільовою аудиторією, створюючи інтерактивний контент, що підвищує залученість споживачів та сприяє формуванню лояльності [5].

Окрім цього, цифрове середовище вимагає активного використання цифрових інструментів аналітики, які дозволяють моніторити поведінку споживачів і оцінювати ефективність збутових кампаній. Інструменти, такі як Google Analytics, HubSpot та інші системи, допомагають аналізувати ключові показники ефективності, визначати слабкі місця у стратегії та приймати обґрунтовані рішення для її оптимізації.

Висновки. Стимулювання збуту в умовах цифрового суспільства стає ключовим елементом стратегічного розвитку підприємств, що прагнуть успішно функціонувати в сучасному конкурентному середовищі. У зв'язку зі швидким розвитком цифрових технологій та зміною споживчих звичок, бізнес повинен активно впроваджувати інноваційні рішення та адаптивні стратегії, які враховують специфіку цифрового середовища.

Застосування цифрових інструментів у процесі стимулювання збуту дозволяє досягти значного підвищення ефективності продажів. Зокрема, інтеграція багатоканальних комунікацій забезпечує всебічний доступ до цільової аудиторії та створює умови для максимальної зручності споживачів під час здійснення покупок.

Персоналізація маркетингових пропозицій на основі аналітики даних підвищує результативність збутових заходів, дозволяючи підприємствам формувати індивідуальні рішення для кожного клієнта та задовольняти їхні потреби більш точно.

Впровадження автоматизованих рішень, таких як CRM-системи, чат-боти та програми лояльності, сприяє оптимізації маркетингових процесів і покращенню якості обслуговування споживачів. Ці інструменти дозволяють підприємствам ефективно управляти відносинами з клієнтами, забезпечувати оперативний зворотний зв'язок та підтримувати довгострокову лояльність.

Використання соціальних мереж як ключових платформ для стимулювання збуту відкриває нові можливості для просування продукції та послуг, завдяки чому підприємства можуть безпосередньо взаємодіяти зі споживачами, підвищуючи їх залученість і рівень довіри. Крім того, активне застосування цифрових аналітичних інструментів дозволяє моніторити ефективність маркетингових кампаній, аналізувати поведінкові показники та своєчасно коригувати стратегії з метою досягнення оптимальних результатів.

Таким чином, стимулювання збуту в умовах цифрового суспільства є багатокомпонентним процесом, що поєднує технологічну інноваційність, аналітичний підхід та орієнтацію на споживача. Ефективне використання цифрових інструментів та стратегій не лише підвищує продуктивність збутових заходів, але й забезпечує стійку конкурентну перевагу підприємства на ринку, дозволяючи йому адаптуватися до постійних змін та впроваджувати інноваційні рішення для задоволення потреб сучасних споживачів.

Список використаних джерел

1. Білик В. В., Сергієнко О. А., Крупенна І. А. Цифровий маркетинг: сутність та тенденції розвитку // Науковий журнал «Наукові записки ЛУБП». 2020. № 1. С. 45–52. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/201/190> (дата звернення: 07.11.2024).
2. Борисяк Олена, Іванечко Неля. Формування цифрового комунікативного середовища для надання енергетичних послуг на основі кліматично-нейтрального розвитку. Бізнес Інформ. Харків. 2021. №3. С. 44–50. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-3-44-50>.
3. Вибирай своє: 8 українських CRM-систем для різних видів бізнесу. URL: <https://sendpulse.ua/blog/ukrainian-crm-systems> (дата звернення: 08.11.2025).
4. Братко О. С. Маркетингова політика комунікацій : навч. посіб. Тернопіль : Видавництво ТНЕУ «Економічна думка», 2017. 256 с.
5. Долгальова О., Карасьова М., Конєва А. Закордонний досвід стимулювання збуту послуг та його застосування на вітчизняних підприємствах // Галицький економічний вісник. – 2021. – № 3(70). – С. 133-139. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/35825/2/GEV_2021v70n3_Dolgalova_O-Foreign_experience_of_133-139.pdf (дата звернення: 08.11.2025).

Ляхович Г. І.,
д-р екон. наук, професор кафедри
управління та адміністрування,
Івано-Франківський навчально-
науковий інститут менеджменту
Західноукраїнського національного
університету, м. Івано-Франківськ

УДК 005.32:004.9:37.091.3

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251124.05>

Купчак В. В.,
здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Західноукраїнський національний
університет, м. Тернопіль

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА КУЛЬТУРА НАВЧАННЯ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ

Інформаційні технології розвиваються стрімкими темпами, що принципово змінює підходи до управління знаннями. Сьогодні кожна людина споживає та продукує величезну кількість інформації, яку раніше не могла обробити навіть за все життя. Завдяки глобальній комп'ютеризації та інтернету ми маємо у власних телефонах мегабайти даних у вигляді фото, відео чи текстів.

Проте разом із зростанням обсягу інформації стає все складніше ефективно управляти нею, перетворювати на знання, навички та вміння. Цей виклик є актуальним не лише для окремих людей, а й для цілих організацій.

Цифровізація визначається як процес обробки, генерації та використання даних за допомогою цифрових технологій у різних сферах життя, зокрема в економіці. Цей термін чітко описує сучасні процеси, коли цифрові ресурси можна ефективно трансформувати в корисний інформаційний продукт, що сприяє економічному розвитку.

Для бізнесу це означає можливість використовувати відкриті джерела, які містять величезний обсяг корисної інформації. Однак постає ключове питання: як знайти потрібну інформацію, обробити її, перетворити на знання та застосувати для створення продукту або послуги?

Другий важливий аспект цифровізації пов'язаний з проблемами планування та прогнозування. Невизначеність майбутнього впливає на всі рівні: від індивідуального планування життя до глобальних політик держав. Для підприємців це створює особливий виклик щодо підбору та навчання кваліфікованих кадрів.

Впровадження навчальних програм у бізнес-процеси вимагає їх регулярного перегляду та адаптації до постійно змінних умов. Статичні програми швидко втрачають актуальність у динамічному середовищі.

Ще у 1997 році Девід Ульріх визначав питання збереження знань в організації та управління її інтелектуальним капіталом як майбутній виклик. Він наголошував, що забезпечення безпеки інтелектуального капіталу включає вміння ділитися ідеями та інформацією всередині компанії більш швидко [1].

У сучасних умовах конкурентна перевага забезпечується внутрішніми ресурсами та здатністю організації, включаючи здатність компанії формувати лояльну робочу силу і утримувати її протягом тривалого часу.

Моделі управління, що базуються на контролі та підпорядкуванні, поступово втрачають актуальність. Сучасні успішні компанії орієнтовані на ефективне використання трудових ресурсів для реалізації визначених стратегій, при цьому системи управління знаннями відіграють ключову роль у досягненні цих цілей.

Для побудови ефективної системи управління знаннями необхідно:

1. Визначити критичні знання організації, відсутність управління якими може ставити під ризик діяльність компанії та призвести до її регресу або занепаду.

2. Провести аудит знань для визначення явних і неявних знань серед критично важливих.

3. Визначити та навчити тренерів і провідників проєкту серед персоналу, які стануть каталізаторами змін.

4. Створити картування знань та розробити контент, що включає візуальне представлення критично важливого інтелектуального капіталу організації.

5. Впровадити програми наставництва через офіційні та неформальні канали, що допомагають співробітникам навчатися один у одного та розвивати власну мережу контактів.

6. Сформувати культуру обміну знаннями, де ділитися досвідом є природним та заохочується на всіх рівнях організації.

7. Забезпечити доступність контенту для всіх зацікавлених осіб, що дозволяє зберігати знання та легко ними користуватися.

В умовах цифровізації та невизначеності майбутнього компанії, які створюють культуру постійного навчання та ефективно управляють своїми знаннями, отримують значну конкурентну перевагу. Це вимагає не лише технологічних рішень, а й глибокої трансформації корпоративної культури та підходів до управління людськими ресурсами.

Список використаних джерел

1. Ulrich D. Human Resource Champions. The next agenda for adding value and delivering results / David. Ulrich. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press, 1997. 283 p.

Рибальченко А. О.,
здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Державний торговельно-економічний
університет, м. Київ

УДК 336.77:336.71(477)
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251124.01>

ЕВОЛЮЦІЯ КРЕДИТНОГО РЕЙТИНГУ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА МОЖЛИВІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ

Кредитний рейтинг держави є одним із фундаментальних індикаторів її платоспроможності та макрофінансової надійності. В українських реаліях це особливо важливо, зважаючи на масштаби зовнішнього боргу, геополітичної ситуації та структурних видозмін. Починаючи з 1998 року, міжнародні рейтингові агентства, такі як Moody's, S&P і Fitch, систематично здійснюють оцінку кредитоспроможності України, що відображає як внутрішні соціально-економічні трансформації, так і глобальні тенденції.

Актуальність дослідження кредитних рейтингів України зумовлена декількома факторами. По-перше, кредитний рейтинг безпосередньо впливає на вартість державних запозичень та доступність міжнародних ринків капіталу. По-друге, рейтингові оцінки формують інвестиційний імідж країни та визначають обсяги припливу прямих іноземних інвестицій. По-третє, в умовах триваючої військової агресії та необхідності післявоєнного відновлення економіки питання управління суверенним кредитним ризиком набуває критичного значення для забезпечення фінансової стабільності держави [4].

Метою дослідження є фундаментальний аналіз кредитного рейтингу України, виявлення ключових чинників впливу, а також обґрунтування вибору векторів розвитку, які сприяють підвищенню кредитного рейтингу у середньо- та довгостроковій перспективі. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс методів, включаючи аналіз статистичних даних, порівняльний аналіз методологій рейтингових агентств, сценарне моделювання та синтез результатів для формулювання практичних рекомендацій.

Кредитний рейтинг являє собою показник, що відображає здатність позичальника виконувати свої боргові зобов'язання у повному обсязі та вчасно згідно контракту. Сутність кредитного рейтингу полягає у представленні складної багатофакторної інформації про кредитоспроможність позичальника у вигляді простого та зрозумілого символічного позначення. Рейтингові агентства використовують буквені шкали для класифікації емітентів за рівнем кредитного ризику. Найвищий рейтинг AAA присвоюється позичальникам з найнижчою ймовірністю дефолту, тоді як найнижчі рейтинги категорії C або D свідчать про високий ризик невиконання зобов'язань або фактичний дефолт.

Агентства Moody's, S&P та Fitch застосовують власні методологічні підходи до оцінювання кредитоспроможності суверенних позичальників. Moody's Investors Service використовує п'ятифакторну модель, яка включає аналіз економічної сили країни, інституційної ефективності, фінансової стійкості, вразливості до шоків та доступу до зовнішнього фінансування і боргової динаміки [2]. Кожен із цих факторів оцінюється окремо з використанням широкого спектру кількісних та якісних показників, після чого формується комплексна рейтингова оцінка.

Standard and Poor's застосовує методологію, що базується на аналізі інституційної та управлінської ефективності, економічної структури та перспектив зростання, зовнішньої ліквідності та міжнародних інвестиційних позицій, фіскальної гнучкості та продуктивності боргу, а також монетарної гнучкості [3]. Особлива увага приділяється якості державного управління, ефективності державних інституцій та здатності уряду проводити необхідні економічні реформи. Агентство також враховує політичні ризики, включаючи стабільність політичної системи, рівень соціальної напруженості та геополітичні чинники.

Fitch Ratings використовує комбінований підхід, який об'єднує наступний масив даних: макроекономічні показники, фіскальні індикатори, зовнішні фінанси, політичну стабільність та платоспроможність [1]. Методологія Fitch передбачає детальний аналіз структури та обсягу державного боргу, включаючи співвідношення боргу до валового внутрішнього продукту, структуру боргу за валютами та строками погашення, графік майбутніх виплат та вартість обслуговування боргу. Агентство також оцінює ефективність боргової політики та стратегію управління державними фінансами.

Методи оцінювання кредитного рейтингу включають як кількісні індикатори, так і якісні характеристики. До кількісних показників належать динаміка валового внутрішнього продукту, співвідношення боргу до валового внутрішнього продукту, рівень інфляції, дефіцит бюджету, сальдо зовнішньої торгівлі, обсяг золотовалютних резервів. Якісні фактори включають ефективність державного управління, інституційну спроможність, зовнішньополітичні ризики, рівень корупції, незалежність судової системи та передбачуваність економічної політики.

Процес визначення рейтингу передбачає декілька етапів. Спочатку аналітична група рейтингового агентства збирає та опрацьовує велику кількість статистичних даних, вивчає нормативно-правову базу, аналізує публічні фінансові звіти. Потім проводяться зустрічі з представниками уряду, центрального банку, регуляторних органів, під час яких обговорюються ключові питання економічної політики. На основі зібраних даних аналітики готують

детальний звіт з оцінкою кредитоспроможності, який виноситься на розгляд рейтингового комітету. Комітет приймає колегіальне рішення щодо рівня рейтингу та прогнозу його зміни.

Критично важливим є розуміння концепції інвестиційного класу, яка відокремлює емітентів з відносно низьким кредитним ризиком від більш ризикових позичальників. За класифікацією Standard and Poor's і Fitch Ratings інвестиційним класом вважаються рейтинги від AAA до BBB мінус включно. Рейтинги нижче цього рівня належать до спекулятивного класу. Ця градація має принципове значення для інвесторів, оскільки багато інституційних учасників ринку мають законодавчі або статутні обмеження щодо вкладення коштів виключно в інструменти інвестиційного класу.

До основних чинників, що формують кредитний рейтинг України, належать структура та обсяг державного боргу, сальдо зовнішньої торгівлі, стійкість політичної системи та прогрес у реформах, інтенсивність та масштаб геополітичних ризиків, а також рівень взаємодії з міжнародними фінансовими інституціями [4]. Кожен із цих факторів відіграє важливу роль у формуванні рейтингових оцінок та вимагає детального розгляду.

Структура та обсяг державного боргу є одним із найкритичніших чинників для рейтингових агентств. Рейтингові агентства ретельно аналізують траєкторію співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту, структуру боргу за валютами та строками погашення, а також графік майбутніх виплат. Для України пріоритетним завданням є забезпечення стійкого зниження відносного рівня державного боргу через економічне зростання та обмеження бюджетного дефіциту. Високий рівень боргового навантаження обмежує фінансовий простір держави та підвищує вразливість до зовнішніх шоків.

Сальдо зовнішньої торгівлі безпосередньо впливає на здатність країни обслуговувати зовнішні борги та підтримувати стабільність валютного курсу. Рейтингові агентства аналізують структуру експорту та імпорту, ступінь диверсифікації експортної бази та залежність від імпорту критичної продукції. Для України традиційно важливим є збалансування зовнішньої торгівлі та зменшення залежності від імпорту енергоносіїв. Покращення конкурентоспроможності експорту та розвиток високотехнологічних галузей можуть суттєво зміцнити зовнішню позицію країни.

Стійкість політичної системи та прогрес у реформах мають критичне значення для довгострокової кредитоспроможності держави. Рейтингові агентства позитивно оцінюють країни з передбачуваною політичною системою, ефективними державними інституціями та послідовною економічною

політикою. Якість державного управління, рівень корупції, незалежність судової системи та захист прав власності є ключовими індикаторами інституційної міцності. Для України проведення глибоких структурних реформ у цих сферах є необхідною умовою для покращення рейтингових позицій.

Геополітичні ризики, особливо в умовах триваючого військового конфлікту, справляють значний негативний вплив на кредитний рейтинг України. Рейтингові агентства враховують не лише поточну інтенсивність бойових дій, але й довгострокові наслідки конфлікту для економіки, демографічної ситуації та інфраструктури. Невизначеність щодо тривалості та результатів протистояння створює додаткові ризики для інвесторів та обмежує можливості планування економічної політики.

Значну вагу має рівень прозорості державної фінансової політики, ефективність адміністрування бюджетних ресурсів та прогнозованість фіскальної стратегії. Співпраця з Міжнародним валютним фондом традиційно розглядається рейтинговими агентствами як важливий позитивний фактор для кредитоспроможності країни [6]. Участь у програмах МВФ не лише забезпечує доступ до фінансування, але й демонструє прихильність уряду до здійснення необхідних економічних реформ. Дотримання умов програм фонду створює основу для поступового покращення рейтингових позицій України.

Рівень золотовалютних резервів є ще одним критичним показником для рейтингових агентств. Адекватний обсяг резервів дозволяє центральному банку підтримувати стабільність валютного курсу, забезпечувати обслуговування зовнішнього боргу та протидіяти спекулятивним атакам на національну валюту. Національний банк України приділяє значну увагу політиці накопичення резервів, що позитивно сприймається міжнародними рейтинговими агентствами [4].

Рис. 1. Динаміка суверенного кредитного рейтингу України (1998–2020)

Стан банківської системи та фінансового сектору в цілому також впливає на суверенний кредитний рейтинг. Стабільність та капіталізація банків, якість їхніх активів, ефективність регулювання та нагляду визначають здатність фінансової системи підтримувати економічне зростання та протистояти кризовим явищам. Реформа банківського сектору, здійснена протягом останнього десятиліття, включаючи очищення системи від неплатоспроможних банків та посилення вимог до капіталу, позитивно вплинула на фінансову стабільність України.

Аналіз методологій провідних рейтингових агентств показав, що оцінка кредитоспроможності України базується на комплексному аналізі широкого спектру факторів, серед яких особливу вагу мають макроекономічна стабільність, фінансова стійкість, боргове навантаження, зовнішня ліквідність та якість інституційного середовища. Геополітичні ризики, пов'язані з військовим конфліктом, створюють додаткове навантаження на рейтингові оцінки та обмежують можливості швидкого покращення рейтингових позицій.

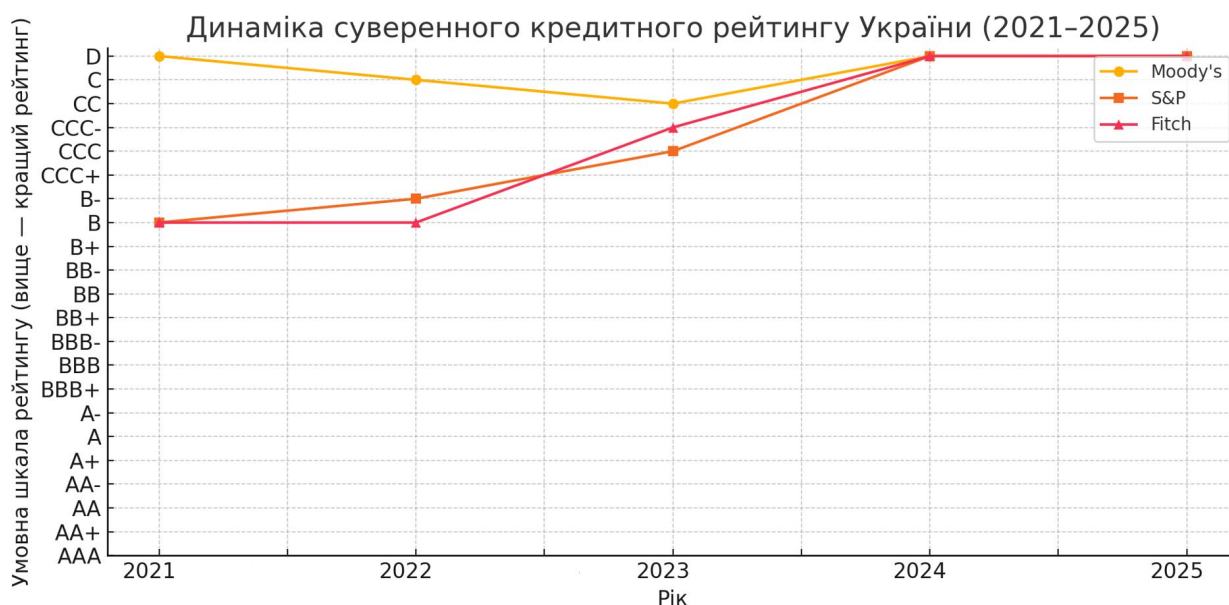

Рис. 2. Динаміка суверенного кредитного рейтингу України (2021-2025)

Дослідження виявило, що динаміка кредитного рейтингу безпосередньо впливає на обсяги іноземних інвестицій, вартість запозичень для держави та корпоративного сектору, а також на загальну інвестиційну привабливість країни. Низькі рейтингові оцінки суттєво обмежують доступ України до міжнародних ринків капіталу та змушують країну покладатися переважно на офіційне фінансування від міжнародних організацій та урядів країн-партнерів.

Цілеспрямована імплементація реформ, прозоре управління державними фінансами та ефективна інтеграція у глобальний фінансовий простір можуть стати ключовими детермінантами довгострокового підвищення суверенної

кредитоспроможності України. Пріоритетними напрямками визначено забезпечення макроекономічної стабільності, фінансову консолідацію, структурні реформи у сферах судочинства та корпоративного управління, поглиблення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями та ефективне використання ресурсів післявоєнного відновлення.

Успішна реструктуризація зовнішнього державного боргу у 2024 році створила сприятливі передумови для покращення боргової стійкості та послаблення фінансового тиску. Проте досягнення інвестиційного статусу потребуватиме тривалих системних зусиль та створення сприятливих зовнішніх умов. Реалістичною метою середньострокової перспективи є досягнення рейтингів категорії В плюс, тоді як отримання інвестиційного статусу можливе лише у довгостроковій перспективі за умови глибоких трансформаційних перетворень та завершення військового конфлікту.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі впливу післявоєнного відновлення на динаміку кредитного рейтингу, вивченні досвіду інших країн щодо подолання наслідків військових конфліктів та відновлення кредитоспроможності, а також розробці конкретних механізмів імплементації стратегії покращення суверенного кредитного рейтингу України.

Список використаних джерел

1. Fitch Ratings. Ukraine Country Report (1998–2025). URL: <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns> (дата звернення: 01.11.2025).
2. Moody's Analytics. Sovereign Ratings Database. URL: <https://www.moody's.com/web/en/us/about/products-and-services/data-and-analytics.html> (дата звернення: 01.11.2025).
3. S&P Global Ratings. Ukraine Ratings Overview. URL: <https://www.spglobal.com/ratings/en> (дата звернення: 01.11.2025).
4. Звіти про фінансову стабільність. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/report> (дата звернення: 01.11.2025).
5. Оцінка державного боргу. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/borgova-politika> (дата звернення: 01.11.2025).
6. IMF Country Reports on Ukraine. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR> (дата звернення: 01.11.2025).
7. Ukraine Economic Update. The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/publication/economic-update> (дата звернення: 01.11.2025).

СЕКЦІЯ 7. ІНОЗЕМНІ МОВИ

.....

SECTION 7. FOREIGN LANGUAGES

Борисенко К. М.,

УДК 811.111'366:658.562

викладач кафедри авіаційної англійської мови,
Харківський національний університет Повітряних
Сил імені Івана Кожедуба, м. Харків

THE CRITICAL ROLE OF CONTEXT IN TRANSLATING ENGLISH MILITARY IDIOMS INTO UKRAINIAN UNDER OPERATIONAL CONSTRAINTS

Introduction.

In the context of military translation — particularly during high-intensity armed conflicts such as the ongoing Russo-Ukrainian War — the accurate rendering of English idiomatic expressions into Ukrainian is impossible without a deep understanding of both linguistic and operational context. Military idioms (e.g., «boots on the ground», «fog of war», «take the high ground») are deeply embedded in Anglo-American military culture. Their literal translation into Ukrainian frequently produces confusion, loss of urgency, or outright misinterpretation by commanders and troops in the field.

Contextual analysis — encompassing tactical situation, emotional intensity, hierarchy of command, and time pressure — becomes a mission-critical factor that determines whether a translated order retains its original operational intent.

Theoretical Framework: *Skopos* and Functionalism.

From a theoretical perspective, military translation under operational constraints aligns closely with the *Skopos theory* introduced by Vermeer and further developed by Nord [12]. In a combat environment, the «skopos» (purpose) of the translation is exclusively pragmatic: to trigger the correct physical or tactical response from the recipient. Aesthetic preservation of the source text is irrelevant. Therefore, the translator acts not merely as a linguistic bridge but as a co-author of the operational command.

Furthermore, cognitive linguistics suggests that idioms function as «chunks» of information that process faster than complex descriptions. When a NATO instructor yells «Stay frosty», a literal translation («залишайтеся морозними») increases the cognitive load on the Ukrainian soldier, forcing them to decode the metaphor while under fire. A functional equivalent («будьте наготові» or «без паніки») bypasses this cognitive friction, preserving the reaction speed essential for survival [1].

Key Arguments and Analysis.

1. Idioms as Compressed Tactical Concepts.

Military idioms function as compressed tactical or strategic concepts; decontextualized literal translation can alter perceived threat levels or priority. For

instance, the phrase «bite the bullet» implies accepting inevitable hardship, which carries a specific psychological weight distinct from a simple order to «endure.»

2. Categorization of Risks in Translation.

To understand the scale of the problem, English military idioms encountered in the Russo-Ukrainian theater can be categorized into three high-risk groups:

- **Kinetic Idioms:** Expressions describing physical action (e.g., «lay down suppressing fire,» «go dark»). Misinterpreting these leads to immediate physical danger. For example, interpreting «go dark» literally as a lighting instruction rather than a radio silence order compromises operational security (OPSEC).

- **Situational Awareness Idioms:** Phrases describing the state of the battlefield (e.g., «fog of war,» «sitting duck,» «FUBAR»). These require cultural adaptation. A «sitting duck» translated literally means nothing to a non-English speaker; the Ukrainian equivalent «легка мішень» (easy target) must be used immediately.

- **Command and Control (C2) Idioms:** Instructions regarding authority and procedure (e.g., «call the shots,» «pass the buck»). In a rigid hierarchy, mistranslating who «calls the shots» (хто приймає рішення) can disrupt the chain of command [3; 14].

3. Dynamic Equivalence in Battlefield Translation.

Dynamic equivalence and cultural adaptation are often the only viable strategies when direct idiomatic equivalents do not exist, especially under battlefield time constraints. Translators must prioritize the *effect* of the message on the receiver over the preservation of the source text's form [11].

4. Comparative Case Studies.

A comparative analysis of common idioms reveals the necessity of contextual shifts:

- **»Boots on the ground«:** A literal rendering («чоботи на землі») is nonsensical or comical in Ukrainian. The operational context demands a shift to military terminology: «наземний особовий склад» (ground personnel) or «жива сила» (manpower), depending on whether the speaker refers to friendly or enemy forces.

- **»Watch your six«:** Derived from the clock position system used by pilots, this idiom means «watch your back.» A literal translation («дивись на свої шість») is unintelligible to personnel untrained in NATO clock codes. The required translation is the urgent directive «тил» (rear) or «бережи спину» (watch your back).

- **»Go south«:** In English, when a situation «goes south,» it deteriorates or fails. In Ukraine, geographic south is a specific front line. Translating this directionally could cause a unit to look physically south towards Kherson or Crimea, rather than realizing the plan is failing. The correct dynamic equivalent is «ситуація погіршується» (the situation is worsening) or «все йде шкереберть» (everything is going awry) [6].

5. Interoperability Risks in Joint Operations.

In joint NATO–Ukrainian operations, failure to convey the connotative weight of English military idioms risks misalignment between allied forces and may compromise combined arms coordination [9]. While NATO Standardization Agreements (STANAGs) attempt to codify terminology, native English speakers under stress frequently revert

to idiomatic speech. Ukrainian interpreters thus serve as the «fail-safe» mechanism in the interoperability loop.

6. Context as a Force Multiplier.

Translators and military interpreters must treat context as a force multiplier that preserves command intent, morale impact, and decision-making speed. Effective translation under fire demands the same situational awareness required of combatants themselves. If a translator does not understand that «suppressing fire» is distinct from «harassing fire,» the tactical maneuver may fail, leading to casualties [13].

Conclusion.

In modern warfare, where English-language doctrine and real-time coordination dominate multinational coalitions supporting Ukraine, context-driven translation of military idioms is not merely a linguistic challenge but a decisive element of informational dominance. The transition from literalism to functionalism in military linguistics is not an academic preference; it is a survival imperative. Future training for military interpreters must move beyond vocabulary drills to include scenario-based simulations that test the ability to decode operational context under pressure.

References

1. Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). Routledge.
2. Chesterman, A. (2016). *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory* (Rev. ed.). John Benjamins.
3. Department of the Army. (2022). *FM 3-0: Operations*. U.S. Army Publishing Directorate.
4. Hatim, B., & Mason, I. (1997). *The translator as communicator*. Routledge.
5. House, J. (2015). *Translation quality assessment: Past and present*. Routledge.
6. Kovalenko, T. M. (2024). Idioms of English military vocabulary and their translation into Ukrainian in combat conditions. *Language and Culture*, 27(2), 89–104. [in Ukrainian].
7. Ministry of Defence of Ukraine. (2024). *Doctrine of military terminology and translation of the Armed Forces of Ukraine*. Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine. [in Ukrainian].
8. Munday, J. (2016). *Introducing translation studies: Theories and applications* (4th ed.). Routledge.
9. NATO Standardization Office. (2023). *NATO glossary of terms and definitions (AAP-06)*. NATO.
10. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. Prentice Hall.
11. Nida, E. A., & Taber, C. R. (2003). *The theory and practice of translation*. Brill.
12. Nord, C. (2018). *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained* (2nd ed.). Routledge.
13. Vinay, J. P., & Darbelnet, J. (1995). *Comparative stylistics of French and English: A methodology for translation*. John Benjamins.

Єрастова-Михалусь І. Б.,

УДК 811.111'366:658.562

канд. пед. наук, доцент, професор
кафедри авіаційної англійської мови,
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба, м. Харків

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251124.06>

Жук І. І.,

старший викладач кафедри
авіаційної англійської мови,
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба, м. Харків

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ АВІАЦІЙНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ

У другій половині XX ст. англійська мова сформувалася як глобальний інструмент професійної комунікації, здобувши статус міжнародного стандарту в багатьох галузях. Особливо важливу роль вона відіграє в авіаційній сфері, де стала ключовим чинником забезпечення безпеки польотів і ефективної взаємодії між учасниками авіаційного руху. Зростання обсягів міжнародних авіаперевезень, багатонаціональний склад екіпажів, а також інтенсифікація авіатрафіку створили безпрецедентну потребу у стандартизованій мовній системі, яка б гарантувала точність, однозначність та передбачуваність обміну інформацією. Саме тому Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO) визначила Aviation English як обов'язковий елемент професійної підготовки фахівців, встановивши чіткі вимоги до рівня мовної компетентності пілотів, диспетчерів та інших учасників авіаційного процесу. Це свідчить про те, що Aviation English є не просто різновидом професійної мови, а складною лінгвістичною підсистемою, функціонально та структурно відмінною від загальної англійської.

Аналіз наукових досліджень підтверджує, що Aviation English виконує критично важливу комунікативну функцію — забезпечує безпечний і прогнозований обмін інформацією в умовах високого стресу, шумового середовища, дефіциту часу та міжкультурних комунікаційних бар'єрів. Зарубіжні автори (P. Trenkner, D. Crystal, R. Moder) підкреслюють, що мовна компетентність в авіації є невід'ємною складовою професійної відповідальності, а комунікативні помилки розглядаються як фактори ризику, які можуть спричинити інциденти

або аварійні ситуації. Вітчизняні дослідники (Н. Гончаренко, О. Баранова, Л. Іванова) наголошують на тому, що ефективне впровадження методик викладання англійської мови за професійним спрямуванням (ESP) має враховувати специфіку авіаційної термінології, стандартизованої фразеології та процедурну логіку спілкування.

Проблема порівняння Aviation English і General English має як теоретичне, так і практичне значення. Студенти та молоді фахівці, які володіють загальною англійською, часто стикаються з труднощами при переході до професійного авіаційного дискурсу. Причини цього криються не лише в термінологічній насиченості Aviation English, але й у принципово іншій комунікативній логіці: відсутність варіативності, обмеження стилістичних ресурсів, прагматична економія мовних засобів та сувора регламентованість структур. На відміну від General English, яка допускає широкий спектр синтаксичних і лексичних моделей та стилістичних варіацій, Aviation English функціонує за принципом «одне повідомлення — один чіткий зміст», що забезпечує максимальну безпеку і передбачуваність комунікації [1].

Функціональна специфіка Aviation English проявляється насамперед у використанні стандартизованих фраз і команд, призначених для усунення неоднозначності у спілкуванні. Такі команди, як «Cleared for takeoff», «Line up and wait», «Hold short of runway 15», є обов’язковими до використання на міжнародному рівні, і будь-яке відхилення від їх точного формулювання може спричинити неправильну інтерпретацію. Ця стандартизація поширюється також на фонетичний алфавіт ICAO (Alpha, Bravo, Charlie тощо), що значно знижує ризик плутанини в передачі звуків під час радіопереговорів [2].

На лексичному рівні Aviation English характеризується однозначністю та відсутністю полісемії, що є типовою рисою General English. Наприклад, слова approach, hold, set, flare, trim, stall у повсякденному вжитку мають численні значення, але в авіаційному дискурсі вони отримують вузькоспеціалізоване тлумачення, незмінне в межах професійної практики. Такі лексеми не можна перекладати дослівно або інтерпретувати довільно — вони інтегровані у технічні процедури та стандартизовані командні структури.

Окрему категорію складають міжнародні коди та скорочення (NOTAM, ETA, ATC, VFR/IFR, SID, STAR), які виступають висококонденсованими знаковими одиницями, що поєднують у собі значну кількість інформації при мінімальному обсязі мовного повідомлення. Для General English така ступінь кодифікації є нетиповою, оскільки вона не виконує функцій критично важливої професійної комунікації.

Стислість Aviation English не є спрощенням мови, а свідомим стратегічним принципом, спрямованим на запобігання перевантаженню радіоефіру та

скорочення часу на передачу повідомлень. Прагматичний аспект мови проявляється у відсутності зайвих модальних дієслів, умовних конструкцій, емоційно забарвлених слів чи розмовних форм. Наприклад, замість «Could you please repeat when you have time?» використовується «Say again». Така структурна економність є однією з ключових відмінностей Aviation English від General English і забезпечує швидке та чітке розуміння у стресових ситуаціях.

Лексична специфіка також проявляється у поєднанні технічних термінів із елементами процедурної мови. Словосполучення на кшталт «climb to maintain altitude», «descend via the STAR», «squawk 7700» одночасно виконують функції команди, технічного інструктажу та частини міжнародної стандартизації. У General English подібні конструкції не мають прямих аналогів і не використовуються у щоденному комунікативному контексті [4].

Для ілюстрації функціонування Aviation English можна навести типовий діалог між пілотом і диспетчером:

ATC (Air Traffic Control): «Delta 452, cleared for takeoff runway 27L.» Pilot: «Cleared for takeoff runway 27L, Delta 452.»

ATC: «Climb and maintain 5000 feet, contact departure on 124.55.» Pilot: «Climb and maintain 5000 feet, contact departure 124.55, Delta 452.»

У цьому прикладі видно принцип «одне повідомлення — один зміст», повторення отриманої інформації пілотом, що мінімізує ризик помилки, та строгість формулювань, характерну для Aviation English. Ще один приклад демонструє обробку аварійної ситуації:

Pilot: «Mayday, Mayday, Mayday, Flight 102, engine failure, 10 miles north of JFK, descending to 3000 feet.» ATC: «Flight 102, roger, cleared to emergency landing runway 13R, emergency services on standby.»

Такі діалоги показують, як мова слугує критично важливим інструментом безпеки, особливо у стресових умовах, де швидкість і точність обміну інформацією є життєво необхідними.

Педагогічні аспекти вивчення Aviation English свідчать, що ефективна підготовка авіафахівців передбачає не лише засвоєння термінології, а й розвиток навичок роботи з автентичними матеріалами: аналіз діалогів пілот-диспетчер, моделювання нестандартних ситуацій, опрацювання NOTAM'ів та інтеграція дискурсного аналізу у навчальний процес. Важливою складовою є також формування лінгвістичної гнучкості — здатності швидко переходити від стандартної фразеології до опису нетипових ситуацій у межах ICAO Plain Language, що забезпечує безперервність та безпечність комунікації [2,3].

Таким чином, Aviation English є високоспеціалізованим різновидом професійної англійської мови з чітко окресленою структурою, стандартизованою термінологією

та специфічними комунікативними функціями. На відміну від General English, вона відзначається технічною точністю, суворістю формулювань, мінімізацією полісемії та міжнародною уніфікацією. Порівняльний аналіз демонструє, що Aviation English та General English є різними мовними підсистемами, які перетинаються лише частково та виконують різні комунікативні завдання. Усвідомлення цих відмінностей має фундаментальне значення для професійної підготовки авіафахівців, розробки навчальних програм та вдосконалення стандартів авіаційного радіообміну, а також сприяє зниженню ризиків у міжнародній авіаційній практиці.

Список використаних джерел

1. Dai, L., Zhang, Y. *Standardization of Aviation English for International Operations*. Beijing: Aviation Press, 2024. 214 p.
2. ICAO Doc 9835. *Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements*. Montreal: International Civil Aviation Organization, 2010. 148 p.
3. Malikovna, S. *Aviation English: Teaching Methods and Lexical Features*. Київ: LINGVO, 2022. 172 p.
4. Moder, R. *Aviation Terminology: Precision and Standardization*. Frankfurt: Langenscheidt, 2013. 186 p.

Законова Н. А.,
викладач іноземної мови,
Київський професійний коледж
«СИНЕРГІЯ», м. Київ

УДК 378.161

ТОПОНІМІЯ В ПРОЕКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

Загальна стратегія навчання іноземних мов визначається потребами сучасного суспільства та рівнем розвитку лінгвістичних, психолого-педагогічних і суміжних наук. В сучасній школі, і в професійній школі зокрема, в основу стратегічного розвитку закладено компетентністний підхід, який зумовлює практичну мету навчання й вивчення іноземних мов, а саме: оволодіння іншомовним міжкультурним спілкуванням шляхом формування і розвитку міжкультурної комунікативної компетенції та її складових [2, с. 6].

Соціокультурна компетентність – це інтегративна особистісна якість, яка ґрунтується на компетенціях, які дозволяють продуктивно взаємодіяти з представниками інших мов та культур у соціокультурному просторі. Соціокультурна компетентність включає в себе такі компетенції:

- лінгвокультурні – знання історико-культурних, країнознавчих особливостей, етнокультурного фону країни, прояв толерантності, поваги та розуміння соціокультурних особливостей представників інших культур;
- соціолінгвістичні – знання лексичних одиниць з національно-культурною семантикою, особливостей писемного мовлення, знання мовленнєвих особливостей соціальних угруповань;
- етнопсихологічні – знання соціокультурних норм поведінки в умовах міжкультурної комунікації, національної ментальності, ціннісно-розумових аспектів духовної культури, способу життя соціокультурних співтовариств та співвідносні з ними звички, норми, традиції;
- соціокомунікативні – здатність до взаємодії в умовах міжкультурної комунікації, знання національно-специфічних моделей комунікативної поведінки представників інших мов та культур; вибір відповідного стилю спілкування; уміння використовувати особливості невербального спілкування.

Мова, будучи засобом людської комунікації, являє собою соціальне і національне явище. З одного боку, вона є інструментом пізнання світу людиною і сховищем індивідуального і громадського досвіду, а з іншого боку, відображає світогляд, виражає національний характер, зберігає етнічні і культурні цінності народу. А отже, вивчення мови вимагає засвоєння певної інформації про географічний простір, зокрема знання топонімів як «історично, соціально і культурно обумовлених географічних назв будь-яких природних або штучно створених людиною об'єктів».

В умовах професійної освіти вивчення топонімії на уроках іноземної мови є досить проблематичним, оскільки кількість годин обмежена, зусилля студентів спрямовані на засвоєння, в першу чергу, професійної лексики. Водночас, для формування соціокультурної компетенції потрібне не знання країнознавства як комплексу наукових дисциплін, а знання про країну та її культуру. Тому найкращим шляхом вирішення проблеми розвитку соціокультурних компетенцій є застосування проєктних методів, які будуть пов'язані не лише з іноземною мовою, а і з комплексом інших предметів.

Л.Л.Хоружа зазначає, що проєктна діяльність – це спосіб розвитку творчості, самостійності, прагнення до ідеально-перспективного перетворення світу за допомогою креативних дій і операцій у процесі створення конкретного продукту – проєкту ідеального та реального [4, с. 12].

Варіанти використання проектної діяльності як інструменту розвитку певних компетенцій студента розглядаються у працях Е.Г. Арванітопуло, В.В. Гузеєва, М.К. Гуревича, О.М. Коберніка, Н.О. Кралі, І.Я. Лернера, Н.В. Матяш, М.Б. Павлової, Є.М. Павлутенкова, Н.Ю. Пахомової, Є.С. Полат, Г.К. Селевка, В.Д. Симоненко, І.А. Сасової, М.Б. Романовської, О.О. Фураєвої, І.Д. Чечель, С.М. Ящука. Однак можливість застосування топонімії як об'єкта проектної діяльності потребує додаткового дослідження.

З метою формування соціокультурних компетентностей студентів професійно-технічного навчального закладу, розвитку їх світогляду, поширення поінформованості про культуру і звичаї народів, мова яких вивчається, було запропоновано проект «Топонімія англійських фразеологізмів». Для аналізу біло обрано 20 приказок, крилатих висловів та ідіоматичних виразів. Студентам було запропоновано дослідити історичне походження, сферу вживання і особливості побудови виразів, емоційно-оціночне забарвлення їх змісту.

Національно-культурні особливості навколишньої дійсності проявляються у фразеологізмах найбільш яскраво, оскільки дані одиниці відображають виробничий, духовний, історичний та побутово-практичний досвід мовного колективу. Фразеологічні одиниці з компонентом-топонімом також відображають соціокультурну своєрідність, викликану умовами життя і особливостями історичного розвитку даного народу. Система образів, закладена в них, репрезентує світобачення даного народу, свідчить про його культурно-національний досвід і традиції. Через номінації географічних об'єктів фразеологічні одиниці повідомляють про своєрідні звичаї, способи мислення, історії та міфології народу.

Фразеологічні одиниці з компонентом-топонімом є найбільш специфічними в національному відношенні мовними новоутвореннями, оскільки, на відміну від фразеологізмів інших тематичних груп, вони практично не містять паралелі в інших мовах. Тому будь-який аналіз фразеологізмів з топонімами при вивченні іноземної дає значну кількість інформації, яку можна застосувати як на уроках іноземної мови, так і для інших дисциплін.

Наприклад, студенти з'ясували, що вислів «Go to Bath!» можна прирівняти до «Іди до біса!», і це пов'язано з подіями другої половини XVII ст. Бат – живописне місто-курорт на річці Ейвон неподалік Лондона, знамените своїми лікувальними джерелами. Місто здавна було популярним серед англійської аристократії. У період реставрації монархії в Англії аристократична верхівка, коли приїжджала в Бат, відкрито демонструвала свободу звичаїв, за що її дуже засуджували пуритани – жителі сільської місцевості тогочасної Англії. Вони і прозвали Бат царством сатани (the Devil's own playground). У вустах пуритан вираз to go to Bath означав «йти до диявола (в пекло)».

Також студентів зацікавила приказка, що «The battle of Waterloo was won on the playing fields of Eton» – «битва під Ватерлоо виграна на спортивних площадках Ітона», тобто слава Англії кується в закритих навчальних закладах, таких як відома школа в Ітоні. Студенти дослідили походження слів Waterloo («вологий ліс») і Eton («місто біля річки Темза»), дослідили причини виникнення і сферу застосування виразу (зокрема, у промовах Уїнстона Черчилля).

Наведені приклади демонструє, що дослідницький проєктний метод дозволяє розширити знання не тільки з іноземної мови, а і з історії, географії і культурології, навчає студентів висловлювати власні міркування, презентувати результати своєї діяльності.

Запропоновані форми, методи і режими роботи допомагають викладачу перемогти пасивність студентів при соціокультурному спілкуванні, стимулювати їх до пізнання і пошуку нової інформації, сприятимуть попередженню соціокультурних помилок і приведуть до подолання труднощів у формуванні соціокультурної компетенції.

Список використаних джерел

1. Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания (ономастика). Киев, 1992. 280 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. українського вид. д-р пед. наук, професор С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 237 с.
3. Проектна діяльність у системі професійної (професійно-технічної) освіти: практичний посібник / В. О. Радкевич та ін. Житомир : «Полісся», 2020. 236 с.
4. Хоружа Л. Проектна культура вчителя: етичний компонент. *Шлях освіти*. 2006. № 4. С. 11–15.

СЕКЦІЯ 8. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

.....

SECTION 8. PHYSICAL CULTURE AND SPORT

Прохоров О.,

УДК 794.1:004.8:37.013

здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Львівський державний університет фізичної
культури імені Івана Боберського, м. Львів

Афандієва Л.,

міжнародний арбітр ФІДЕ, м. Львів

ВПЛИВ ШАХОВИХ ПРОГРАМ ТА КОМП'ЮТЕРІВ НА БАЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЗМАГАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ НАВЧАННІ ГРИ В ШАХИ

Анотація. Маючи більше унікальних ігор, ніж атомів у Всесвіті, шахи завжди були ознакою людського інтелекту. Однак в історичний момент, коли всесвітньо відомий гросмейстер Гаррі Каспаров зазнав поразки від Deep Blue, шахові двигуни продемонстрували свою силу над людським інтелектом. У цій статті розглядається вплив комп'ютерних двигунів, таких як Deep Blue, StockFish та AlphaZero, на навчальні можливості шахів, враховуючи їхні переваги та недоліки у формуванні ігрового ландшафту. Аналіз показує, що хоча шахові двигуни значно покращили гру в шахи, вони також створили виклики для людської творчості та стратегічного мислення. Покладаючись на ходи, згенеровані двигунами, гравці ризикують втратити свою індивідуальність і перетворити шахи на вправу на запам'ятовування. Однак стверджується, що стратегічна співпраця між людським інтелектом та обчислювальною потужністю може дати оптимальні результати в технологічно розвинену шахову епоху. Результати дослідження підкреслюють важливість інтеграції допомоги двигунів з людським пізнанням, наголошуючи на необхідності для гравців використовувати двигуни як інструменти, а не як заміну критичного мислення. Використовуючи двигуни для аналізу, підготовки та перевірки ідей, гравці можуть покращити своє розуміння гри та дослідити нові можливості. Більше того, двигуни відіграли вирішальну роль у залученні ширшої аудиторії до шахів, що призвело до збільшення участі та загального підвищення рівня гри.

Вступ. З середини 1800-х років шахи завжди були проявом інтелектуальної майстерності та людської творчості. У шахи грали одні з найрозумніших людей, такі як Ейнштейн та Бенджамін Франклін. Однак, з моменту появи шахових двигунів, шахи, а точніше змагальні шахи, вже ніколи не були такими ж. Шаховий двигун — це комп'ютерна програма, створена для «вирішення» шахових позицій. Шаховий двигун здатний бачити кілька ходів наперед та оцінювати позицію. Проблема шахових двигунів полягала в тому, як змусити їх бачити далеко наперед і як змусити їх грати сильні ходи. Наприкінці 20-го століття метою вчених-інформатиків було з'ясувати, як створити ідеальний двигун, щоб перемогти найкращих шахістів. Зрештою, завдяки креативним комп'ютерним алгоритмам та потужному апаратному забезпеченню, комп'ютерні вчені досягли своєї мети, оскільки найкращі шахісти сучасності та навіть чемпіони світу стали жертвами потужності шахових двигунів. З моменту створення Deep Blue, першого двигуна, здатного перемогти чемпіона світу в матчі, світ змагальних шахів змінився назавжди (3). Однак Deep Blue був лише початком двигунів у змагальних шахах. Найпотужніші, що з'являються сьогодні, такі як Stockfish та LelaZero, сильніші за DeepBlue. Обидва ці двигуни значно сильніші за найкращих шахістів. Ці двигуни побудовані з ще потужнішими спеціальними шаховими методами, потужнішою обчислювальною потужністю та самонавчальними нейронними мережами. Сучасні двигуни лише стають значно кращими, залишаючи позаду навіть найкращих топ-гравців. Однак люди продовжують грати в шахи на найвищому рівні. Фактично, люди на найвищому рівні стали кращими, і це значною мірою можна пояснити появою цих потужних шахових програм. Початківці та гротмейстери можуть отримати відповідь на будь-яке потенційне запитання майже миттєво. У цій статті буде обговорено актуальність шахових двигунів, для навчання шахам, а також те, як еволюція цих двигунів впливає на змагальні шахи в сучасності. Впровадження шахових двигунів підкорило змагальну шахову спільноту. Оскільки двигуни набагато потужніші та ефективніші за людські, провідні гравці почали інтегрувати їх у свою підготовку. Завдяки доступності за допомогою двигунів кожен міг перевірити, що завгодно та здивувати своїх опонентів. Наприклад, двигуни дозволяють людям тестувати нові початкові ідеї та готувати новинки. Це також допомагає людям вивчати складні, але об'єктивні частини гри, такі як ендшпіль. Також, враховуючи легкий доступ до сильного суперника в будь-який момент, комп'ютери допомогли людям відпрацювати дуже специфічні частини гри. Загалом, двигуни допомогли з початковою, кінцевою та загальною грою.

Висновки. Поява шахових двигунів безперечно революціонізувала змагальні шахи, надавши гравцям безпрецедентний доступ до потужного аналізу та підготовки до гри. Однак цей технологічний прогрес не обійшвся без недоліків. Оскільки двигуни перевершують людські можливості, існує ризик придушення творчості та зведення шахів до простої вправи із запам'ятовування. Імітація процесів мислення двигунів людьми, як зазначає Садлер (5), призвела до занепаду цілісного мислення та сліпої залежності від заздалегідь визначених ходів. Хоча цей підхід може спрацювати, коли опоненти слідуєть лініям двигуна, він не спрацює, коли стикається з відхиленнями. Крім того, зростаюча залежність від шахових двигунів зменшила людський вплив та оригінальність у шахах. Як стверджують Acher, M., & Esnault, F (1), комп'ютери перевершили людей за рівнем креативності, що викликає занепокоєння щодо потенційної гомогенізації шахових стратегій. Очікується, що ця тенденція збережеться та посилиться з подальшим розвитком комп'ютерних технологій. Тим не менш, поразка людей від машин не означає кінець шахів як розваги або зникнення інтересу до комп'ютерних шахів. Змагальні шахи продовжують мати цінність та привабливість, хоч і з перекаліброваним розумінням взаємозв'язку між людиною та комп'ютером.

Уроки, отримані з ранніх зустрічей з шаховими двигунами, таких як перемога Deep Blue над Гаррі Каспаровим, сформували більш тонкий підхід до змагальних шахів. Замість того, щоб здатися комп'ютерному домінуванню, гравці усвідомили необхідність поєднання допомоги двигунів з власними інтелектуальними можливостями. Цей симбіотичний зв'язок між людьми та двигунами призвів до сильнішої гри на всіх рівнях, від елітних гросмейстерів до початківців-аматорів. Наявність передових двигунів, таких як Stockfish та LelaZero, дозволяє гравцям досліджувати та перевіряти свої ідеї, надаючи їм рівні аналізу, які раніше були немислимі. З моменту знаменитого матчу Deep Blue у 1996 році кількість людей, які займаються шахами, значно зросла. Незважаючи на величезну різницю в силі між людьми та двигунами, радість та сенс гри в змагальні шахи зберігаються. Постійне вдосконалення шахових двигунів, ймовірно, залучить більше людей до змагальної гри, одночасно підвищуючи загальний рівень гри для майбутніх поколінь. Співпраця між людським пізнанням та обчислювальними потужностями двигунів відкрила нові горизонти, дозволяючи гравцям досліджувати незвідані території, відкривати новинки та привносити нове захоплення в шаховий ландшафт. Хоча залишаються труднощі у підтримці балансу між людською творчістю та залежністю від аналізу двигунів, позитивний вплив двигунів на змагальні шахи не можна заперечувати.

Список використаних джерел

1. Acher, M., & Esnault, F. (2016). *Large-scale analysis of chess games with Chess Engines: A preliminary report*. arXiv.org. <https://arxiv.org/abs/1607.04186>.
2. Bart, W. (2016). On the Interfaces Among Educational Technology, Creativity, and Chess. *Educational Technology*, 56(6), 31–35. <http://www.jstor.org/stable/44430505>.
3. Fenner, T., Levene, M. and Loizou, G., (2012). A discrete evolutionary model for chess players' ratings. *IEEE Transactions on Computational Intelligence and AI in Games*, 4(2), pp.84–93.
4. Madake, J., Deotale, C., Charde, G., & Bhatlawande, S. (2023). CHESS AI: Machine Learning and Minimax Based Chess Engine. In 2023 International Conference for Advancement in Technology (ICONAT) pp. 1-6.
5. Sadler, M. and Regan, N., (2019). Game changer. AlphaZero's Groundbreaking Chess Strategies and the Promise of AI. Alkmaar. The Netherlands. New in Chess.

**Research
Europe.org**